کۆڵبەرنامە... چیرۆکی ژێرهەرەس

ئیتر شاخ، کە تاقەتی دیتنی ئەم هەمووە هەوڵ و کۆپەوەرییەی نەبوو، تەزووی پێدا هات، تەزوویەکی تا سەر ئێسقان تاڵ و کتوپڕ وەک بروسکە؛ کڵێلە بەفری سەرشاخیش کەوتنە سەما و بەرەو دڵە میهرەبانەکەی ڕێبوارکەوتنەڕێ...

لاپەڕەی ۶

سیاست زبانی و آموزش چندزبانگی در افغانستان

قتل زبان مادری با نسل‌کشی و نژادپرستی تفاوتی ندارد. جامعه‌ای که یک زبان را بر همه زبان‌های مادری تحمیل می‌کند یک جامعه نژادپرست است که می‌خواهد یک زبان را، که آن را زبان برتر می‌داند بر بقیه حاکم کند

لاپەڕەی ۵

چیا

کوردی - فارسی

مانگنامەی فەرهەنگی - کۆمەڵایەتی

▪ یکشنبه۱۵ اسفند ۱۳۹۵ ▪ ٦ جمادی الثانی ١٤٣٨ ▪ ٥ مارس ۲۰۱۷ ▪ سال دوم ▪ شماره ۱۷ ▪ ۸ صفحه ▪ قیمت ۱۰۰۰ تومان ▪

نەورۆز، هێمای ئاشتی و ئازادی

عکس: بهمن شهبازی

من کوردم، دایکم زەوییە و باوکم هەتاو. منیان لە بێشکەی ژیاندا ڕاژەندووە. لە نەورۆزدا جێژنی ژیانەوەی زەوی پیرۆز دەکەم. سەدان ساڵە بە هەڵکردنی ئاگری نەورۆز، سەرما و تاریکی بەڕی دەکەم و بە تامەزرۆییەوە بەرەوپیری ئەو ئایینە پیرۆزە دەڕۆم. لە نەورۆزدا هەموو دەمارەکانی لەشم دێنە جۆش و سروودی ژیان و ژیانەوە دەهۆنمەوە و ئایینێکی کۆن و پیرۆز دەبووژێنمەوە. ڕۆژێکی نوێ و ژیانەوەیەک سەرلە نوێ، زەوی بێ ئارام و لە ژانی ژیاندا وەقڕەی لێ ڕاوە. لەدایکبوون و نوێ بوونەوەی زەوی؛ ئەی من بۆ نوێ نەبمەوە؟

من کوردم، دایکم زەوییە و باوکم هەتاو. من لە ئامێزی باوک و دایکی خۆمدا چێژلە ژیان دەبەم. ئەی ئەو گەرما و ڕۆشناییە کە درەخت و ڕووەکەکان لە بن زەوی بەرەو ئاسمان ڕاکێش دەکا، بۆلە نێو جەستە و دەمارەکانی منداد نەبزوێن و مێشک و هەناوم پرچێژ نەکەن؟

دریژە لە لاپەڕەی ۱

ئامانجی ژنانی پێگە یشتوو، سەلماندنی "بوون"ی خۆیانە

بە بیانووی ۸ی مارس، ڕۆژی جیهانیی ژنان

ژنان دەبێ لەو بێتەفاوەتییە پێنە دەرەوە و لە بابەتە و گرنگەکانی کۆمەڵگا، خۆیان بە خاوەن هەڵوێست بزانن و کاری بۆ بکەن.

لاپەڕەی ۲

بەیاننامەی «یەمامە» وشۆڕای هەماهەنگیی ڕێکخراوەمەدەنییەکانی مەریوان بە بۆنەی ڕۆژی جیهانی زمانی دایکی

لاپەڕەی۲

حفاظت از رودخانه‌ها در برابر سدسازی

گذشتگان به‌واسطه زندگی در کنار رودخانه‌ها به‌طور فطری و تجربی آموخته بودند که جهت استفاده بهینه از این منابع طبیعی، می‌بایست رودخانه‌ها را دوست داشت، چراکه آبادانی و زندگیشان وابسته به رودخانه‌ها بود و رودخانه‌ها مقدس به شمار می‌آمد.

صفحه۱

ناوی ئاژەڵان لە پەندی پێشینیان و کولتووری کوردەواری

پەندی پێشینییان بەشێکە لە کولتوری هەر نەتەوەیەک؛ نەتەوەی کوردیش وەک زۆربەی نەتەوەکانی دیکە لە ڕێگەی قسەی نەستەق و پەندەکانەوە، لە دەڵاقەی زمان و ساز کردنی ڕستەگەلی پڕماناخۆدە نوێنێ

لاپەڕەی ٦

ئەو کاتەی شێتێک تەنیا دەکەوێت!

... ژنێکی جیاواز بوو، خەیاڵی بەهێز بوو، پیاوانە جوێنی ئەدا، پیاوانە هەڕەشەی ئەکرد، شای بە کالیار ئەزانی و حەزی لە شتی جیاوازئەکرد

لاپەڕەی٦

احیای جنگل‌های زاگروس با حفاظت و درخت‌کاری

راهی جز حفاظت و ترمیم زاگروس نداریم، اهمیت جنگل‌های زاگروس در آینده‌ی نزدیک که بحران آب و خطر انقراض گسترده جانوری و گیاهی درراه است بیشتر از همیشه بر همگان نمایان خواهد شد و امیدوارم که آن زمان دیر نشده باشد.

صفحه۲

▪ پەیقی چیا ▪

▪ ۲۱ی فێڤریيە، ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکی

▪ ۸ی مارس، ڕۆژی جیهانیی ژن

▪ ١٦ی مارس، سااڵڕۆژی کۆمەڵکوژیی خەڵکی کوردلەهەڵەبجە

▪ ۲۱ی مارس، نەورۆزی کوردەواری و نوێ بوونەوەی سروشت

ڕەشەمە مانگێک پڕ لە بۆنەکان، ئەو بۆنانەی تەنیا ناویان هاتووەتە ناوچەی ئێمە و فەلسەفەی بوونیان وەرنەگێڕدراوە. هەموو ساڵێک لە کاتێکدا ئەم بۆنانە بە شێوە جۆراوجۆرەکان یاد ئەکەینەوە، کە تا ئێستایش ئاسۆیەکی ڕوون بۆ وەدی هاتنی ئاواتەکان دیار نییە.

مافی زمانی دایکیی نەتەوەکانی ئێران تا کەی نادرێ؟

زمانی دایکی بە هەموو لق و پۆپەکانییەوە لە خوێندن و پەروەردەوە بگرە هەتاکوو زمانی ئیداری و پێوەندییەفەرمییەکان، وەکوویەک لە سەرەتاییترین مافی هەر نەتەوەیەک، تا ئێستاش لە زۆر شوێن وەکوو ئێران، هێشتا لە بندەستایە. تا ئێستاش نەتەوەکانی تری ئێران (جگە لە فارس) مافی خوێندن بە زمانی دایکییان نییە و دەسەڵات هیچ بەرنامەیەکی بۆ بەکردەوە کردنی ئەو مافەی نییە. کوردەکان، بەلووچەکان، عەرەبەکان، تورکەکان و ... هەموو خاوەن زمانەکانی تر، ناتوانن بە زمانی دایکییان کاروباری ئیداریان ڕێکبخەن؛ مافی ئەوەیان نییە بە زمانی خۆیان موکاتباتی ئیداری بکەن؛ لە ناوەندە قەزاییەکاندا بە زمانی دایکی لەسەر مافەکانی خۆیان نادوێن و ئەمەئاشکرا زەوت کردنی مافی ملیۆنان شارۆمەندی ئێرانییە.

کۆمەڵگەی پیاوسااڵری ئێمە، مافی ژن پێشێل دەکات

گەرچی زۆر هەوڵ دراوە کە ژن وەکوو جاران مافەکانی نەدرێتە بەر پەلامار و وەکوو مرۆڤێک ڕێزی لێ بگیرێت، بەاڵم لە مەیدانی عەمەڵدا هەتا ئێستاش ژن لەم کۆمەڵگایەدا شارۆمەندی دەرجەیەکی نییە، هەتا ئێستاش ژن لە مافە سەرەتاییەکانی ژیانی تاکەکەسیی خۆی بێبەشە؛ هەتا ئێستاش لە گۆشە و کەناری ئەم وڵاتە، کوشتنی مافەکانی ژن بەردەوامە. بەداخەوە نەریتەباوەکان

بەتایبەت لەسەر پرسگرێی ژن لە کۆمەڵگای پیاوسااڵری ئێمەدا، هەتا ئێستاش دەوری خۆی ئەبینێت و دونیای مودێرن نەیتوانیوە ئەوسنوورانە ببەزێنێت.

هێشتا ئیرادەی ژینۆسایدبنەبڕ نەبووە

کۆمەڵکوژی بەشێکی قیزەونی حاشا هەڵنەگری مێژووی مرۆڤە، کردەوەیەک کە شانازیی زانستی سەردەمی مرۆڤە. لەوەتەی مرۆڤ دەستی گەیبوەتە تەکنۆلۆژیی بە کۆمەڵ کوشتنی مرۆڤەکان، خۆی لە هیچ هەڵێک بۆ ئەو جەنایەتە نەبواردووە. هەر لە کومەڵکوژیی خەڵکی ڕەسەنی ئەمریکاوە بگرە هەتا هیرۆشیما و ناکازاکی و ... تا ئەگاتە عەمەلیاتی ئەنفال و هەڵەبجە؛ ئەمە ڕەوتێکی تێکەڵ بە مێژووی مرۆڤە؛ بکەرانی ئەو جەنایەتە قەد بەو شێوەیەی کە ئەبوا دادگایی نەکراون و نەبووەتە بەربەستێک بۆ ئەوەی تاقمێکی تر لەم گۆشەی زەوییە شتی وەها نەکەنەوە. مرۆڤایەتی شەرمەزاری ئەو کارەساتانە نەبووە ئەگەرنا شنگال و کۆبانێ نەدەقەوما؛ ئیرادەی ژینۆساید بنەبڕ نەبووە و خووی سڕینەوەی ئەویدی، بەنامرۆڤانەترین شێوە لە دەسەڵاتەکانی سەردەمی ئەمرۆدا نەهادینەیە و ئەزموون دەری خستووە کە هەر کاتێک بە قازانجی دەسکەوتەکانی خۆیانی بزانن، بە کاری دێنن.

نەورۆز، هۆنینەوەی سروودی ژیان و ژیانەوە

٢١ی مارس ڕێکەوتە لەگەڵ نۆژەن بوونەوەی سروشت و گۆڕینی جلی سارد و سەرما بە ژیانەوە و زیندوو بوونەوە؛ ئەو دەمەی زەوی لە خەوی زستانە بەخەبەر دێتەوە و سەرلەنوێ دەست ئەداتە ڕسکان و سەوز بوون. سیکلێکی هەمیشەیی سروشت کە تا ئاستێک توانیویە خۆی لە دەستی تێکدەرانەی مرۆڤ دەرباز کات. نەورۆز خاڵێکی دەسپێکەرە کە ئەتوانێ پێناسەیەکی تازە بێت بۆ ژیان بە هەموو بگۆڕەکانییەوە؛ بە هۆی ئەوانەوەیە لە کولتووری ئێمەدا پیرۆزییەکی تایبەت دراوە بەو ڕۆژە، پیرۆزییەک کە تێکەڵی مێژوو و سەرهەڵدان و شۆڕشەکان بووە؛ وزەیەکی نهێنی کە خۆڕسک لە ناخی مرۆڤی ئەم ناوچەیەدا پەڵ دەهاوێژێتە ئەو مافانەی خەونبڕابوون و جەسارەت ئەکەنە پێشڕەوی ژیانیان.

ئەنجومەنی سەوزی چیا وێڕای یادکردنەوەی هەموو ئەو بۆنانە، هیوادارە چیدی هیچ نەتەوەیەک لەم گۆی زەوییە، بێبەش لە مافی زمانیی خۆی نەکرێت؛ هیچ ژنێک لە هیچ کوێیەک مافی زەوت نەکرێت؛ کۆمەڵکوژی بۆهەمیشە ببێتە بیرەوەرییەکی تاڵ و شەڕ و ئاژاوە نەمێنێت و خۆڕ تیشکی ئازادی بهاوێژێتە مەزرای بەرینی پێکەوەژیان و ئاشتی و ئاوەدانی خەرمانەی ژیانی مرۆڤایەتی بێت؛ یەکسانی و بەرابەری و یاسا سەروەر بێت و دانیشتووانی گۆی زەوی لەگەڵ هەتاو پەیمان نوێ کەنەوە.

حفاظت از رودخانه‌ها در برابر سدسازی

■ سیوان امینی

رودخانه‌ها اگرچه در طول تاریخ، تمدن‌های بزرگ بشری را در دامن خود پرورانده‌اند اما اکنون زیست‌بوم فراموش‌شده ایست که به‌شدت در معرض تهدید قرارگرفته‌اند و بدون شک با ادامه این روند زندگی انسان نیز دستخوش آسیب و تغییراتی می‌شود. رودخانه‌ها رگ‌های حیاتی هر سرزمینی محسوب می‌شوند، به همین دلیل حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه از آن‌ها نیاز به دلیل و برهان زیادی ندارد. سرزمینمان کوردستان به‌واسطه وجود کوهستان و جنگل همیشه سرشار از چشمه‌ها و رودخانه‌ها و جویبارها خروشان بوده است که به‌مانند مادری مهربان تمدن‌ها و فرهنگ غنی کورد را در دامن خود پرورش داده است اما امروز به‌واسطه قدرت دست‌اندازی و تجاوز انسان در طبیعت این زیست‌بوم فرح‌بخش دچار مرگ تدریجی شده است.

رودخانه به‌عنوان پرشورترین و شاداب‌ترین عنصر طبیعی در کوردستان، آبی است روان که از به هم پیوستن آب چند چشمه و جویبار در دره‌های کوهستانی به وجود آمده و به سمت دشت‌ها جریان می‌یابد. گذشتگان به‌واسطه زندگی در کنار رودخانه‌ها به‌طور فطری و تجربی آموخته بودند که جهت استفاده بهینه از این منابع طبیعی، می‌بایست رودخانه‌ها را دوست داشت، چراکه آبادانی و زندگیشان وابسته به رودخانه‌ها بود و رودخانه‌ها مقدس به شمار می‌آمد.

با توسعه شهرنشینی، کارخانه‌ها و صنایع، طرح‌های عمرانی و بهره بردارانه در کنار دور شدن انسان از رودخانه‌ها، دوستی دیرینه انسان و رودخانه گسسته شد و اکنون به‌جایی رسیده‌ایم که انگار رودخانه جایگاهی در تاریخ و فرهنگ ما ندارد و رودخانه‌ای که روزی حیات ما و هزاران زیستمند دیگر وابسته به نشاط آن بود، اکنون به‌وسیله سازه‌های عظیم اسیر برنامه‌های بهره بردارانه صاحبان قدرت و سرمایه شده است. مهندسی رودخانه در ایران با ایجاد سد، تونل‌های انتقال آب بین حوضه‌ای و همچنین بهره‌برداری‌های شدید، مرگ و خاموشی تدریجی رودخانه‌ها عظیمی همچون زاب، سیروان، بل و ده‌ها مورد دیگر را به همراه داشته است. این در حالی است که منابع محدود آب شیرین آن حکم می‌کند، حفاظت و مدیریت رودخانه‌ها اولویت اول باشد.

تخریب گسترده و مرگ رودخانه‌ها به‌وسیله سدها سبب ایجاد جنبشی بزرگ با نام «حفاظت از رودخانه‌ها در برابر سدسازی» شد که به صدور بیانیه‌ای به تاریخ ۱۴ مارس ۱۹۹۷ در شهر کوریتیبای برزیل از سوی سازمان‌های مدافع طبیعت و مردم بومی انجامید. از آن سال به بعد این روز (۲۴ اسفند) در خیلی از کشورهای به شیوه‌های مختلف گرامی داشته می‌شود.

در بخشی از بیانیه کوریتیبا، آمده است: ((سدها در همه‌جا، مردم را به زور از خانه‌هایشان بیرون می‌کنند، مزارع حاصلخیز، جنگل‌ها و مناطق کم‌نظیر را به زیر آب می‌برند، مناطق ماهی گیری و تأمین آب شرب را از میان می‌برند و مایه پراکندگی اجتماعی، فرهنگی و فقر اقتصادی جوامع ما می‌شوند. ما باید به سوی جامعه‌ای پیش برویم که انسان و طبیعت دیگر بر پایه‌ی منطق بازار که در آن تنها ارزش مربوط به کالاها و تنها هدف سود است، کم‌ارزش نشوند. رودخانه‌ها را آزاد کنید و بگذارید رودها جریان یابند، رودها را از آلودگی رها کنید، آن‌ها را از چنگال موسسه‌های بزرگ مدیریت آب آزاد کنید و آن‌ها را برای استفاده مردم رهاسازید.))

آیا می‌دانید سدها چگونه موجب مرگ و آوارگی هزاران زیستمند شده است؟ آیا می‌دانید در محل زندگی شما چه سدهایی بر روی چه رودخانه‌هایی ساخته‌شده و یا در حال مطالعه و ساخت است؟ روز جهانی حفاظت از رودخانه‌ها فرصتی است برای تأمل در رفتارهای نابخردانه‌ای که با این رگ‌های زندگانی بخش زمین داشته‌ایم. درباره این روز با دیگران صحبت کنیم و با کمک انجمن‌های و گروه‌های مدافع محیط‌زیست، در روز ۲۴ اسفند با برگزاری برنامه‌های نمادین، همایش‌ها یا برنامه‌های پاک‌سازی در رودخانه‌های شهر و روستای خود بکوشیم که توجه مردم، مدیران و تصمیم سازان را به موضوع حیاتی حفاظت از رودخانه‌ها جلب کنیم و بیشتر از این نظاره‌گر سدسازی‌های بی‌رویه و بدون برنامه نباشیم.

نەورۆز هێمای ئاشتی و ئازادی، ژیانەوە و ژینگەپارێزی

وێنە: کامەران بەهرامی

■ ئومید ڕەشیدی

نەورۆز بە واتای هاوسەنگیە، ئەو کاتەی شەو و ڕۆژ یەکسان دەبن. بە واتایەکی تر هەموو شتێک لە سروشتدا هاوسەنگە و بە تەنیا ئەو کاتەی شتێک کەم یان زیاد ئەبێ کە مرۆڤ بە شێوەیەکی نائاوەزییانە و بۆ مەبەستێکی تەماحکارانە کەڵکی نەشیاو لە سروشت وەرئەگرێت. کەوابوو دەبێ لە نەورۆزەوە فێری هاوسەنگی ببین؛ هاوسەنگیی نێوان بەرژەوەندی تاکەکەسی و گشتی، ژیانی بەردەوامی خۆجێیی و جیهانی و بەرهەم و سەرچاوەی بەرهەم، بەتایبەت لە سەرەتای وەرزی بەهاردا و بە مەبەستی کەڵک گرتن لە ڕووەکی خۆراکی و دەرمانی و چەشنگەلی تری کەڵک گرتن لە بەرهەمەکانی دارستان و هتد.

دەبێ بە ئەندازە لە سەرچاوە سروشتییەکان کەڵک بگرین، نابێ بە تەنیا بیر لە ئێستا بکەینەوە، بەڵکوو دەبێ بە هەمان ئەندازەش لە بیری دواڕۆژدا بین.

نەورۆز یانی ژیانەوە، نوێ بوونەوە، ڕابوون و لەدایکبوونێکی سەرلەنوێ، ئەو کاتەی ژیان و سروشت لە خەو هەڵدەستن و دەبنە سەرەتایەکی نوێ بۆ سوورەی ژیان. دەبێ ئێمەی مرۆڤ لە نەورۆزەوە فێری ئەوە ببین کە بۆ دوورکەوتنەوە لە دەمارگرژی، بیروڕەی خۆمان سەرلەنوێ پێناسە بکەینەوە و لە ڕێگای بیرکردنەوە لە ئاسۆ نوێیەکان و بە بیروڕەیەکی ڕەخنەگرانەوە، باشتر و قوواڵتر لە جیاوازییە سروشتی و مرۆڤییەکانی سەرگۆی زەوی بگەین. لە ڕێگای پێداچوونەوە بە کارنامەی ژیانی سااڵی ڕابردوومان، مەبەستگەلێکی سازندە دیاری بکەین و هەوڵ بدەین بە ناسینی ماف و ئەرکەکانمان ببینە تاکێکی بەرپرسیار بۆ کۆمەڵگا و ژینگەی خۆمان.

ئەگەر نەورۆز ڕێوڕەسمێکی گشتییە، دەبێ هەموان دەورێکی شیاوی تێدا بگێڕین؛ کەس بۆی نییە بە شێوازێک نەورۆز بکات کە ببێتە هۆی بێزاریی خەڵکی تر. هەر بۆیە پێویستە بە چەشنێکی ژینگەپارێزانە بەدوور لە هەر جۆرە پیس کردنێکی دەوروبەر (پیس کردنی هەوا، دەنگ و کاول کردنی شەقام و ئەسفاڵت و سامانی گشتی و سروشتی)، نەورۆز بکەین. بە واتایەکی تر لە سووتاندنی لاستیکی ماشین و شتگەلی دیکە کە دەبنە هۆی پیس بوونی هەوا و دەوروبەر، وە هەروەها یاری کردن بە ئاگر و تەقەمەنیی مەترسیدار، کە هەندێ جار دەبنە هۆی بریندار بوون و مردن، بەتایبەت لە نێو منداڵاندا خۆ بپارێزین.

لە چەند ساڵی ڕابردوودا ئەنجومەنی سەوزی چیا هەوڵی داوە هاوکات لەگەڵ چەمکگەلی ئازادیخوازی و بەرابەریدا ڕەنگوبۆی ژینگەپارێزانە بداتە نەورۆز و ئەم هەڵەش وەک بواریک بۆ زاڵکردنی گوتاری ژینگەپارێزی بگوازێتەوە؛ هەر لەم بوارەدا لە دوو ساڵی ڕابردوودا بە خاوێن کردنەوەی هاوکاتی پتر لە ۱۰۰ ئاوایی و دەوروبەریان لە ژێر ناوی بزووتنەوەی "خاوێن کردنەوەی ئاواییەکان"، ڕێوڕەسمی نەمام¬ناشتن و ڕێکخستنی بزووتنەوەی "چەکی سەوز" لە ئاکامی فیرکارییەکانی کومیتەی فیرکاریی ئەنجومەنی سەوزی چیا، لە پتر لە ۱۸۰ ئاواییدا بەروەپیریی نەورۆز ڕێویشتووە.

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێین ئەگەر خوازیاری بەردەوام بوونی ژیان لەسەر گۆی زەوینین، ناچارین بیر و شێوەی ژیانی خۆمان لە ڕوانگەیەکی هێڵی و تاکڕەهەند و یەک جار کار پێ کراو(یکبارمصرف) لە ئاستی سەرچاوەکان بۆ ڕوانگەیەکی سیستمی، بازنەیی و فرەڕەهەند کە تێیدا هەموو شتێک بەرهەم دێتەوە، بگۆڕین.

ئامانجی ژنانی پێگەیشتوو، سەلماندنی «بوون»ی خۆیانە

بە بیانووی ۸ی مارس، ڕۆژی جیهانیی ژنان

■ لەیلا سەمەدی

چەمکە گرنگەکانی قوتابخانەی ژان پۆل سارتردا کە لە بیرۆکەکانی باوەڕ بە «ڕەسەنایەتی»ی مافی ژن کەلکێکی زۆری لێ گیراوە، چەمکی «ئەوی تر»ە. لە ڕوانگەی سارتر، «ئەوی تر» کۆمەڵێک بیروباوەڕی گشتییە کە تاکەکەس لە خۆ دەگرێت و ناهێڵێت مرۆڤ بە شێوازێکی سەربەخۆ و باوەڕپێکراو بۆ خۆی بێت و کرداری سەربەخۆی ببێت. وە لە ڕاستیدا لە چوارچێوەی نەفسی «لەناوخۆت»دا دابینی دەکات و چوارچێوەی بۆ دادەڕێژێت. سیمین دوو بووار لە بینشی فەلسەفیی خۆیدا بۆ شرۆڤەی پێگەی سیاسی و کولتووری و کۆمەڵایەتیی ژنان لە کۆمەڵگای پیاوسالاردا، زۆر کەڵک لەم وشە دەگرێت و باوەڕی هەیە کە «ئەوی تر بوون» لە گرنگترین بابەتە بنەڕەتییەکانی بیر و فکری مرۆڤایەتییە؛ لە کۆمەڵگای پیاوسالاری ئێستادا شوناس وپێناسەی ژن، ڕۆڵی «ئەوی تر» لە خۆ دەگرێت و لە سەر ئەساس و بنەڕەتی ڕوانگە و فکر و زەینیەتی نێرینە پێناسە دەکرێت و دەسەلمێت و سەقامگیر دەبێت. لە ململانێی نێوان ئەم نەفسی «بۆ خۆت» و «لە ناو خۆت»ەدا، ژنان ڕۆڵی «لەناو خۆت» دەگێڕن و لە ڕاستیدا دەبن بە ئامرازی دەستی پیاوان و شوناس و ڕۆڵیان هەر لە لایەن نەفسی «بۆ خۆت» وە بە پیاوان سەقامگیر و دابین دەکرێت. لە ڕاستیدا هەر لەسەر ئەم ڕەوتەدایە کە بەردەوام دەبینین و دەبیلێین کە ژنان پێش لە پیاوان هۆکار و فاکتەری سەرەکیترن بۆ دووپاتکردنەوەی ئەو دابونەریتە و ئەو هەلومەرجەی کە زاڵە بان ئەو پێناسانەی کە زاڵن لەسەر کۆمەڵگا؛ وە بەشێکی زۆری ئەو دابونەریتە و پێناسە و ماناکان و ڕەوڵەکان لە ڕاستیدا هەر لەسەر بنەڕەتی پیاومەزنیدایە، کە ژنانیش لە ژێر کاریگەریی ئەو لە خۆ نامۆبوونەی کە تووشی بوون بەردەوام دووپاتی دەکەنەوە. مەبەست لە لەخۆنامۆبوونی ژنان لەئاکامی ئەو ژێهنیەت و ڕوانینی کولتووری و جیهانبینیی ژنانە، کە لە ڕاستیدا وەرگێڕانێکە لە ڕەوڵێک کە پیاوان بە زێهنیەتی پیاوانەی خۆیان بۆ ژنانیان داڕشتووە و ئەوانیش بەردەوام دووپاتی دەکەنەوە.

لەوانەیە ئێستا کە لە ڕۆژگاریک و ڕۆژێکی سەردەمییانەتر بەسەر دەبەین و شێوازی ژیان و شێوازی ڕوانینەکان بە پێی گەشەسەندنی تکنۆلۆژیبا و دەستەواژەکان و چەمکەکان، ڕەنگە ڕەنگێکی تری بە خۆ گرتبێتەوە وەرەواڵەت وزاهێری ژیان وژانیش لە کۆمەڵگا گەشەنەسەندووەکانیش(واتە مەسرەف کونەندە و بەرکارن) ڕەنگێکی بەزاهێر مۆدێرنی گرتووە؛ بەڵام چۆن بیر و هزر و لە ڕاستیدا مەعریفە و شوناسیان هەر لە ژێر ئەو کاریگەرییە «لە خۆ نامۆبوون»ە هێشتا دەرباز نەبووە، دەبینین کە ئەو دووپاتبوونەوانە بەردەوامە. سەرەڕای ئەم فاکتە، هەلومەرجی تایبەتی کۆمەڵگای ئێمە چ لە ئاستی سەرەوە و یاسایی و چ وەکوو شوناسی نەتەوەییش، کە لە لەخۆنامۆبیدا بەسەر دەبات، کێشەکەی چەند هێندە ئاڵۆزتر کردووە؛ هەر بۆیە، «بوون»ی ژنان وەکوو نەفسێکی «بۆ خۆت»، دەتوانێت ڕێگاچارە بێت بۆ دەربازبوونی ئەو پاسیڤ بوون و ناچالاکییە. چالاکی بە مانای گرتنەبەری ڕێگایەک بۆ پێگەیشتن و پێشچوون و تەعالیی نەفس و چەوهەر و حەقیقەتی خۆت. واتە لە کۆمەڵگایەک لە بارودۆخی کۆمەڵگای ئێمە، بە دەربازکردنی خۆیان لەو پێناسە و پێگەیەی کە پێگەیەکی لاواز و یەک ڕەهەندی یان دوو ڕەهەندییە، بەرەو چالاک-بوونێکی «بۆ خۆت» هەنگاو هەڵێنن و لە هەموو ڕەهەندەکان و تەوەرەکان، خۆیان بە خاوەن بابەتە کە بزانن. بە واتایەکی دیکە، لەو بێ¬تەفاوەتییە بێنە دەرەوە و لە بابەتە سەرەکی و گرنگەکانی کۆمەڵگا، خۆیان بە خاوەن هەڵوێست بزانن و کاری بۆ بکەن. بێتەفاوتی لەمەڕ بابەتگەلێک کە بە هۆی ئەو پێناسە و دابینکردنی ڕۆڵەکان لە لایەن پیاوانەوە، دیاری کراوە و بۆ خۆیان سنووردارییان کردووە. لە کۆتاییدا پێویستە بوترێت کە هەر ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتی، پێویستی بە کاری جیددی و هەنگاونان لە ڕەوتێکی ئامانجدار و باوەڕپێکراوە، نەک هەر بە هەست و سۆزێکی کاتی و بێ¬بایەخ و تەنیا لە دووپاتکردنەوەی کۆمەڵێک چەمک و دەستەواژە، وا بزانین کە توخمە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگا ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت. کاتێک ئەرکی تاک لێرەدا بەتایبەت ژنان، پێگەیشتوویی و تێگەیشتوویی بێت، چیتر لە دونیای مۆدێرنیشدا نابێتە دووپاتکەرەوەی هەمان ڕوانگە و بیر و هزری زاڵ، با شێوازەکەشی بەڕواڵەت ئەمڕۆیی و مۆدێرن بێت. لە هەمانکاتیشدا، دەبێتە فاکتەر و تاکێکی هاوسەنگ و تەنانەت بنەڕەتی، کە دەتوانێت هەم لە کۆمەڵگاکەی خۆی کە بەرەو ڕوویەتی، ڕۆڵی گرنگی هەبێت، هەم لەو پێناسە و بیر و هزرە زاڵەی کۆمەڵگا ڕزگاری دەبێت؛ واتە بە کردەوە و بە باوەڕ بەرەبەرە، ئەو تێڕوانینە بە گۆڕینی پێگەی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسی، خۆی لە ئاستی کۆمەڵگادا گۆڕانی بەسەردا دێت.

بەیانیەی شۆرای هەماهەنگیی ڕێکخراوە مەدەنییەکانی مەریوان

بە بۆنەی ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکی

"زمان"، وەکوو گرنگترین دەستکەوتی هاوبەشی مرۆڤایەتی، سەرمایەیەکی بەنرخ و یەکێ لە خەزێنە پڕ بایەخەکانە و دەرگای چوونە ژوورەوەی مرۆڤە بۆ جیهانی ناسین و پێناسەگەلێ وەک فەرهەنگ، میتۆوو، ئایین، ئەدەب، داب‌ونەریت و ...

"زمانی دایکی"ش، وەکوو گەورەترین سەرمایەی فەرهەنگیی نەتەوەکان، کاریگەرییەکی زۆر بەهێزی لە سەر کەسایەتی و گەشەی دەروونیی مرۆڤەکان هەیە. بۆیە ڕێکخراوی یونسکۆ (UNESCO) سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان، بە ڕاگەیاندنی ۲۱ی فێبریە(سێی ڕەشەمە)، وەک ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکی، لە سەر بنەمای پتەوکردنی پەیوەندییەکانی نێوان کولتوور و زمانە جیاوازەکان، لە هەمبەر پەراوێز خستن و کەمەرەنگ کردنەوەی بایەخی زمانی دایکی، هۆشداری دەدات و هەر هەنگاوێکی لەم جۆرە بە مەترسییەکی گەورە بۆ سەر ئاشتی و سەقامگیری و ڕەوتی پێکەوەژیانی نەتەوەکان دەزانێ.

شۆرای هەماهەنگیی ڕێکخراوە مەدەنییەکانی مەریوان، وێڕای پیرۆزبایی-کردن بە بۆنەی ڕۆژی جیهانیی زمانی دایکی، جەخت دەکاتەوە کە بە فەوتاندنی زمانێک بەشێک لە مرۆڤایەتی ئەفەوتێت و لە وەها کاتێکدا نەک تەنیا نەتەوەیەک بەڵکوو هەموو مرۆڤایەتی زیانمەند ئەبێت، هەر بۆیە سەرنجی هاونیشتمانییان و ناوەندەکانی دەسەڵات بۆ ئەو خاڵانەی خوارەوە ڕادەکێشین:

۱ - زۆر بەداخەوە لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوودا، لە ڕێگەی کەرەستەگەلی وەک پەروەردە و فێرکردن، یاسا، سیستمی ئیداری، میدیا و ... هەوڵێکی زۆر بۆ داسەپاندنی سیاسەتی یەکزمانی دراوە و بە ڕەتکردنەوەی جیاوازیی زمانی، هەموو بنەما و ڕێگە چارە یەکی مرۆڤانە و دادپەروەرانە بۆ دابین کردنی مافە زمانی و کولتو و ر یی کا ن پشتگوێ خراوە.

۲ - پێداگری لە سەر داسەپاندنی زمانی فارسی(زمانی فەرمیی دەسەڵات) وەک تەنیا پێناسەی ئێرانی بوون، سیاسەتی ناوەندگەرایی و خستنە پەراوێزی زمان و فەرهەنگی نەتەوەکانی تر، زیانگەلێکی قەرەبوو نەکراوەی گەیاندە ناسنامە و زمان و فەرهەنگی نەتەوەکانی تری ئێران.

۳ - بە هۆی ئەو سیاسەتە هەڵە و نامرۆڤانەیە، ناسنامە و زمانی کوردیش لە ژێر زەخت و گوشاری بەردەوامدا بووە و ڕەوتی پەروەردە و فێرکاری بە زمانی کوردی لە خوێندنگەکانی ناوچە کوردنشینەکان ڕێگەی پێ نەدراوە.

٤ - بە بڕوای ئێمە، سەردەمی داسەپاندنی سیاسەتی یەکزمانی کۆتایی پێ هاتووە و چێ¬کردنی سیستەمی پەروەردە و فێرکاریی چەندزمانە، سەرەڕای ئەوەی هیچ زیانێ بە زمانی فارسی ناگەیەنێت، ئەبێتە هۆی گەشە و پەرەسەندنی هەموو زمانە زیندووەکانی ئێران و یەکسانی و دادپەروەریی زمانیش، جێی پشتگوێ خستنی زمانی و فەرهەنگی دەگرێتەوە.

۵ - دەیان ساڵ بێبەشی لە مافی خوێندن و نووسین بە زمانی دایکی، خەساری زۆری بە زمان و فەرهەنگ و ناسنامەمان گەیاندووە، هەر بۆیە لە کۆتاییدا لە هەموو بەرپرسان و لایەنە پەیوەندیدارەکان داواکارین چیتر زمانی دایکیمان پشتگوێ نەخرێت و مافی خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی، وەک مافێکی یاسایی و فەرمی بۆ کوردزمانان دابین بکرێت. ئەمە داخوازیی یاسایی و میژوویی ئێمەیە. کاتی قەرەبوو کردنەوەی هەڵە میژوونییەکانە.

شۆرای هەماهەنگیی ڕێکخراوە مەدەنییەکانی مەریوان
ڕەشەمەی ۲۷۱٦

ئەنجومەنی فەرهەنگی - ئەدەبیی مەریوان
ئەنجومەنی سەوزی چیای مەریوان
ئەنجومەنی فەرهەنگی - ئەدەبیی ڕۆژهەڵاتی ناوەندی فەرهەنگی - هونەریی ڤەژین
ناوەندی فەرهەنگی - زانستیی ڕۆژان
ئەنجومەنی خەڵکیی بۆ بەرەنگاربوونەوەی مادە هۆشبەرەکان - ژیانەوە

بەیانیەی یەکیەتیی مامۆستایانی ئایینیی مەریوان وهەورامان (یەمامە)

ڕۆژی جیهانی زمانی دایکیی پیرۆز بێت

به ناوی خوای گەوره
خواوەندی گەوره لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرمێ:
وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ
واتە: **لە نیشانەکانی خوای گەورەیە، دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و جیاوازیی زمان و ڕەگەز و ڕەنگەکانتان، بەڕاستی لەم دروستکردنەدا بۆ زانایان و شارەزایان هێما و نیشانەی جوانکاری و گەورەیی هەیە.**

ئیمڕۆ سێشەممە، ۲۱(فوریە) سێی ڕەشەمە، ڕۆژی جیهانی زمانی دایکیی بە هەموو نەتەوە و خاوەن زمانە جیاجیاکانی جیهان، بەتایبەت گەلی کورد لە ڕۆژهەڵات و ڕۆأناوا و باکوور و باشووری کوردستان پیرۆزبایی ئەڵێین، هیوادارین ڕیتمی خۆشی مۆسیقای زمان و دەنگەکان و تابلۆی جوانی فرەجۆری ڕەنگەکان بە ئاگری پەستی ڕەگەزپەرەستی نەسووتێن...

هەر گەلێ بە هێشتنەوەی زمان و دەنگ و وێنە و ڕەنگ و کەلتوور و فەرهەنگی پاکی خۆی زیاتر ئەم جیهانە ئەڕازێنێتەوە. ئەبێ گەلی کوردی خۆشەویستیش، بە ئەوپەڕی هەوڵ و تێکۆشانی خۆیان ئەم زمانە پیرۆزە زیاتر لە ژێر تەپوتۆزی ستەمی ناحەزان و بێ¬دڵسۆزی دەربێنن و زیاتر هەوڵبدەن بۆ باشتر پاراستنی و زیاتر دەوڵەمەند کردنی.

بۆ ئەم مەبەستەش ئەبێ ئەم خاڵانەی خوارەوە ڕچاو بکرێن:

۱- هەوڵبدەن ئەم زمانە بکەن بە زمانی زانستیی لە فێرگە و خوێندنگا و زانستگاکاندا، بە کوردی وتوویژ بکەن و لە بیری دانانی دەستەی واژۆی زاراوەی کوردیدا بن لە جیهانی زانستی نوێدا (بە وەرگێڕان و دانان لە بواری زانستیدا)

۲- لە کۆڕ و کۆبوونەوە و وتار و بۆنەکاندا بێ¬شەرمانە، بە زمانی ڕەسەنی کوردی، زمانی خۆیان پاراو بکەن.

۳- بە دانانی فێرگەی زمانی کوردی لە گوند و شارۆچکە و شارەکاندا، هەوڵ بدەن بۆ خۆشەویستیی ئەدەبی خۆمالّی.

٤- لە ناو بنەماڵەکان، بە تایبەت دایک و باوک و خوشک و براکان، وەها منداڵەکان پەروەردە بکرێن کە شانازی بە زمانی دایکیی خۆیان بکەن و لە ژێر چەواشەکاری زمانی خاوەن دەسەڵاتدا دەستوپێی خۆیان گوم نەکەن.

۵- هەوڵی ئەوە بدرێت لە گوند و لادێ و شار و لە سەر ڕێگە و نێوان شارەکاندا، تابلۆ و نووسراوەی سەر دووکان و ڕستووارانەکان و شوێنە گشتییەکان، بە کوردی بێت. ئەمە خۆی لە خۆیدا یانێ جوان کردنی ئەم نیشتمانە و هاوکات پەیامی گرنگ و جوانیشی تێدایە.

جێگای خۆیەتی بە دۆعایەکی خێر یادێک لە نووسەری بەدەسەڵاتی کورد مامۆستا "هەژار" بکرێت. کە دووی ڕەشەمە ئەبێتە ڕۆژی کۆچی دوایی ئەو زانا لێهاتووە، گڵکۆی پڕ لە ڕووناکی بکات و ناوی هەتاهەتایە هەر بمێنێ...

هەر بژین بە سەرکەوتوویی

۳ی ڕەشەمەی ۲۷۱٦ی کوردی
۱۳۹۵/۱۲/۳ی هەتاوی

گشایش سنگردیگری از شرافت

■ علی مرادی(بوکان

درحالی‌که در منطقه ژئواستراتژیک خاورمیانه، ابرقدرت‌های محلی و جهانی بر سر قلمرو خود، به‌طور روزمره بر سر کودکان و سالمندان بمب می‌ریزند، درحالی‌که وجدان پاک انسان‌ها را با هولناک‌ترین فجایع تاریخ عادت داده‌اند و روزی نیست که بشریت متمدن در هر سوی این کره شاهد پرپر شدن همنوعان بی‌دفاع خود نباشد، در شرایطی که نظام‌های سودمحور کوچک‌ترین دغدغه اکولوژیکی، آب‌وهوایی و محیط‌زیستی را ندارند و کمترین هزینه‌ای برای رویاروی با این اپیدمی زودرس اختصاص نمی‌دهند، در این خطه از کوردستان صفحه‌های رنگین و نوینی به پیروی از اخلاق، دفاع از محیط‌زیست، حفظ کرامت و شرافت ورق می‌خورد.

دوباره عشق و محبت به محیط‌زیست جوانه‌زد

بهای این جوانه زدن، قطع پای جوان مریوانی محمد باختر به سبب نجات جانداری در میدان مین محل سربازیش‌بود.

این آزادگی‌ها و جان‌بخشی‌های ناگسستنی، اکنون تسلسل یافته و یکی پس دیگری در دل جوانان این دیارنقش‌می‌بندد.

بهار امسال، ارسلان پیروتی جانش را هدیه به این عشق کرد، زمستانش نیز محمد باختر دور از دیار و خانه، بخشی از وجودش را به این دوستی فداکرد.

عجیب‌تر از این فدا شدن‌ها، راهی شدن عضوی از انجمن¬سبزچیای مریوان برای پاس داشت عملکرد محمد باختر با دوچرخه از مریوان به تبریز است که در این شرایط بدآب‌وهوایی، هم چون اقدام قهرمانانه¬ای در تاریخ معاصر بی‌نظیرخواهدماند.

وقتی این آزادگی‌ها را در کنار هم می-چینیم، پازلی جز عشق، اخلاق و شرافت‌رانمی‌بینیم.

لاجرم شاهد گشایش جنبشی در دفاع از محیط‌زیست و در غایتش انسان‌دوستی هستیم که بر همگان تکلیف می‌کند خود را دخیل این جنبش‌کنند

عشق ورزیدن به حیات وحش در سرزمین زیبایی‌ها

نجات بزکوهی گرسنه و خسته در اورامان

در این روزهای برفی و سرد زمستان که ما روز و شبمان را در کنار گرمای بخاری همراه با غذاهای گرم سپری می‌کنیم و در آرامش زیبایی بر زمین آمدن برف را به نظاره نشسته‌ایم، بسیاری از موجودات هستی که بخشی از زیبایی‌های اطرافمان هستند به‌سختی روزگار می‌گذرانند و آنان که ضعیف‌ترند محکوم به مرگ هستند.

در ساعت ۴ بعدازظهر حرکت خود را در میان برف انبوه (بیش از یک متر و برخی جاها نزدیک به دو متر) آغاز کردیم. مسیر دو کیلومتری را با هر سختی و زحمتی که بود اما باایمان به راهی که انتخاب کرده بودیم پیمودیم (به دلیل حجم بالای بارش و مشخص نبودن مسیر برخی جاها کامل در برف فرومی‌رفتیم و با کمک همدیگر مسیر را ادامه می‌دادیم). کاک عابد از لحظاتی که به این حیوان نزدیک می‌شوند را برایمان توصیف می‌کند، در فاصله سی متری بودیم که حیوان توانایی هیچ واکنشی از خود نداشت، این در حالی ست که حیوانات این کوهستان از فاصله یک کیلومتری هم که انسان را ببینند فرار می‌کنند، با زبان احساس می‌خواستیم به او بفهمانیم که به کمکش آمده‌ایم و هیچ خطری او را تهدید نمی‌کند، گرسنگی و خستگی با او کاری کرده بود که حاضر به پذیرش هر قَدَری بود. به او نزدیک‌تر شدیم تنها توانست از روی یک صخره که به آن پناه گرفته بود به پایین بپرد و در ادامه هم راحت وی را در آغوش گرفتیم. زیبایی‌اش بی‌نظیر است وقتی از نزدیک به آن خیره می‌شوی محو تماشایش

می‌شوی، بزکوهی نر چهارساله‌ای بود که نیازمند یاری و مهربانی بود و نای حرکت نداشت. اولین کاری که کردیم کلوچه و نانی که به همراه داشتیم بر روی دستانمان گذاشتیم و بزکوهی در کمال آرامش شروع به خوردن آن کرد، وقتی‌که شروع به خوردن کرد با خود این را مرور می‌کردم که عشق ورزیدن به سرزمینمان و سرمایه‌های آن چقدر زیباست و ای‌کاش شکارچیان به این درک از واقعیت برسند که این شاهکار آفرینش تنها متعلق به شکم و امیال آن‌ها نیست بلکه متعلق به تمام هستی ست و خلقت آن حکیمانه ست بعد از صرف این میان وعده مختصر باهم برای جلوگیری از آسیب به خود و حمل آسان‌تر، پاها و دست‌هایش را با شال بستیم و بر روی دوش گذاشتیم و به‌نوبت این مسیر را دوباره برگشتیم. هرچه بیشتر رفتیم حیوان بیشتر احساس آرامش می‌کرد، در نصف راه بودیم که هوا تاریک شد و چراغ‌های اورامان روشن شد، توگویی ما را به‌سوی خود فرامی‌خواند، ادامه دادیم و کم‌کم دو تن از محیط‌بانان هم به کمکمان آمدند، حدود ساعت هشت شب بود که به نزدیکی روستای ویسیان رسیدیم، وقتی‌که رسیدیم مردم به هم خبر می‌دادند که برگشتند و برخی هم برای حمل به‌مانند محیط‌بانان به کمکمان آمدند و تا رسیدنمان به روستای ویسیان بالغ‌بر هفتاد نفر از مردم و دوستداران محیط‌زیست و محیط‌بانان به استقبالمان آمدند تا خسته نباشیدی گفته باشند و این شاهکار آفرینش را از نزدیک به نظاره بنشینند و به او اطمینان دهند در آرامش است.

با کمک خودروی آقای درخشانی از دوستانمان و محیط‌بانان حیوان را به روستای سرپیر انتقال دادیم و برایش علوفه تأمین شد تا در آرامش شب را سیر به سر برد. با نظر کارشناسی و همچنین تجربه کاری تیم چیا در اورامان مشخص شد که این حیوان مشکلی ندارد و قرار است در اولین روز اسفندماه بعد از گذراندن یک‌شب به‌یادماندنی برای این عزیز کوهستان اورامان در مسیری نزدیک که ازلحاظ دسترسی به منابع غذایی شرایط بهتری دارد و همچنین گله بزکوهی در آن مسیر قرار دارد رهاسازی شود.

لازم به ذکر است تیم انجمن سبز چیای شهر اورامان در چند سال گذشته به همراه دوستداران محیط‌زیست منطقه در فصل که له هەرز (جفت‌گیری) در آذرماه هرسال به حفاظت و صیانت از زیستگاه‌های بزکوهی می‌پردازند و همچنین اقدامات مناسبی را در راستای فرهنگ‌سازی و بهبود وضعیت محیط زیستی منطقه انجام داده‌اند که جا دارد از تک‌تک این عزیزان که بدون هیچ چشم‌داشتی و تنها درراه عشق ورزیدن به سرزمین و هویتشان تلاش می‌کنند تشکر و قدردانی کنیم.

احیای جنگل‌های زاگروس با حفاظت و درخت‌کاری

اغلب نهادهای اجرایی و مسئولین، به دلیل عدم آگاهی، جنگل و مراتع خوب را به‌عنوان زمینی مرغوب برای کشاورزی می‌دانند و اعتقادی به دید اکولوژیکی بر جنگل‌هایی همچون زاگروس ندارند. وجود زیست‌بوم عظیمی به‌مانند زاگروس، با تنوع گونه‌ای نزدیک به ۲۵۰۰ گونه در هر کشوری موجبات توسعه‌ی انواع بخش‌های تحقیقاتی، زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، توسعه و اکو توریسم پایدار را فراهم می‌نماید اما این زیست‌بوم عظیم در چند دهه اخیر در بی‌توجهی و بی‌خردی انسان‌ها با مشکلات زیادی روبه‌رو شده است و با بر هم زدن تعادل زیستی و انواع تخریب گسترده، هرساله بخش زیادی از آن نابود می‌شود.

زاگروس‌نشینان به‌واسطه سفارش‌های دینی و اجدادی خود همیشه در اواخر زمستان و اوایل بهار سنت نیک درختکاری را انجام داده و به کودکان شیوه کاشت و آبیاری را می‌آموختند، باوجود بهره‌برداری‌هایی که بود همیشه سعی در ایجاد تعادل داشتند. با ادامه گسترش روند نابودی جنگل‌های زاگروس در کنار نبود برنامه و طرح‌های کارا و پاسخگو از سوی سازمان‌های متولی، درنهایت علتی شد تا مردم بیشتر از همیشه در فکر احیا و بازآفرینی جنگل‌های ضعیف و ازدست‌رفته دیار خود باشند، به شکلی که برنامه‌های کشوری، همچون جنگلانه برای نجات جنگل هم‌شکل گرفت.

اما واقعیت و نقدی که در میان این‌همه هزینه و صرف زمان هست، مراقبت و نگهداری بعد از کاشت و بررسی روند ادامه حیات نهال و بذرهایی ست که کاشته می‌شود که باوجود واقف بودن کارشناسان جنگل به این مشکل در طرح بزرگی همچون جنگلانه، متأسفانه تاکنون مدیریت مناسبی بر روی طرح‌های بزرگ درختکاری همچون جنگلانه صورت نگرفته است. واقعیت امر این است که اجرای این‌گونه طرح‌ها در صورت عدم مدیریت منجر به ایجاد خسارات و آسیب به جنگل و مراتع می‌شود برای نمونه می‌توان به عدم مطالعه مکان‌های انتخابی، استفاده از نهال درختان غیربومی و یا عدم توجه به آبیاری نهال در برخی استان‌ها در فصول خشک‌سال اشاره کرد. از این به بعد می‌توانیم به‌جای کاشت ده‌ها و صدها نهال و بذر هرکدام یک یا دو نهال با کمک گونه‌های بومی ترجیحاً در جنگل‌های سوخته زاگروس بکاریم و به‌خوبی ادامه حیاتش را هم تحت نظر و مدیریت قرار دهیم.

راهی جز حفاظت و ترمیم زاگروس نداریم، اهمیت جنگل‌های زاگروس در آینده‌ی نزدیک که بحران آب و خطر انقراض گسترده جانوری و گیاهی درراه است بیشتر از همیشه بر همگان نمایان خواهد شد و امیدوارم که آن زمان دیر نشده باشد.

۱۰ روش برای ذخیره‌ی آب توسط کشاورزان

■ مترجم: سید خبات نی‌نوا

ازآنجایی‌که کالیفرنیا با یک خشک‌سالی تاریخی مواجه است، بسیاری از کشاورزان با اتکا به منابع آب زیرزمینی سراسر فصل خشک را سپری می‌کنند. در حال حاضر پمپاژ آب زیرزمینی در کالیفرنیا غیرقانونی است (ممکن است به‌زودی تغییر کند) و استفاده از منابع آب زیرزمینی در حال حاضر ممکن است سبب خشک‌سالی در آینده شود. کشاورزان آینده‌نگر به فکر پایداری منابع هستند و مجموعه روش‌های ذخیره آب را به کار می‌برند. در اینجا فقط چند روش مطرح می‌شود.

۱- آبیاری قطره‌ای

روش آبیاری قطره‌ای آب را مستقیم به ریشه گیاهان می‌رساند که موجب کاهش تبخیر آب می‌شود و این کار با استفاده از آبیاری افشانه‌ای انجام می‌شود. دستگاه زمان‌بندی می‌تواند برای برنامه‌ریزی آبیاری در ساعات خنک روز تنظیم شود تا بیشتر هرز رفتن آب را کاهش دهد. باغ‌های دووتو، مزارع گلش آف و مزرعه دختران دوقلو از معدود مکان‌های بازار کشاورزی فری پلازا هستند که از خطوط آبیاری قطره‌ای استفاده می‌کنند. نصب صحیح تا سیسات آبیاری قطره‌ای می‌تواند حدود ۸۰٪ بیشتر از روش‌های آبیاری سنتی سبب ذخیره آب شود و نصب این تا سیسات حتی سبب افزایش میزان محصولات کشاورزی می‌شود.

۲- جمع‌آوری و ذخیره آب

بسیاری از مزارع با آب شهری یا آب چاه (آب‌های زیرزمینی) آبیاری می‌شوند، درحالی‌که بعضی از کشاورزان حوضچه‌هایی برای خودساخته‌اند تا آب باران را برای استفاده در طول سال جمع‌آوری و ذخیره کنند. همچنین با استفاده بهینه از آب حوضچه‌ها زیستگاهی محلی برای حیات‌وحش به وجود می‌آید. همه نیاز آبی مزرعه مارین روتس با این دو حوضچه تأمین می‌شود و تاثیر منفی آن‌ها بر آبخیزداری اطراف را کاهش می‌دهد.

۳- برنامه زمان‌بندی آبیاری

مدیریت آبیاری هوشمند فقط در مورد چگونگی توزیع آب نیست بلکه زمان، دفعات و مقدار توزیع آب را مشخص می‌کند. برای جلوگیری از آبیاری کم یا زیاد زمین‌های کشاورزی، کشاورزان با دقت پیش‌بینی وضعیت هوا را پیگیری و همچنین میزان رطوبت خاک و گیاه را کنترل می‌کنند تا مطابق شرایط موجود برنامه آبیاری را تنظیم کنند. مزرعه‌های خانواده توری که باغ‌هایشان را به روش غرقاب کردن خاک آبیاری می‌کنند، با آبیاری شبانه باعث جلوگیری از تبخیر آب می‌شوند و اجازه می‌دهند آب به اعماق خاک نفوذ کند و سفره آب‌های زیرزمینی مجدداً پر شود.

۴- محصولات مقاوم به خشک‌سالی

پرورش محصولات مطابق شرایط آب‌وهوای منطقه راه دیگری است که به کشاورزان کمک می‌کند به ازای هر قطره آب محصولات بیشتری به دست آورند. گونه‌های گیاهی بومی نواحی خشک به‌طور طبیعی مقاوم به شرایط خشک‌سالی هستند، درحالی‌که

انواع دیگر محصولات پس از گذشت سال‌ها به‌عنوان محصولاتی که به آب کم نیاز دارند انتخاب شده‌اند. زیتون‌ها، خیارهای چمبر، لوبیاهای مکزیکی و اسفناج دشتی که بیشتر از سایر گیاهان مقاوم به شرایط خشک‌سالی هستند، در فروشگاه کشاورزی فری پلازا یافت می‌شوند.

۵- کشاورزی بدون آب (دیمی)

کشاورزان کالیفرنیا زمین‌های خود را آبیاری نمی‌کنند، بلکه متناسب با میزان رطوبت خاک محصولات خود را در فصل گرما پرورش می‌دهند. روش‌های شخم‌زنی مخصوص و توجه دقیق به آب‌وهوای منطقه خاص بسیار ضروری است. این روش کشاورزی سعی در بهبود عطروطعم محصولات دارد، اما بازدهی آن نسبت به محصولاتی که به روش آبیاری تولید می‌شوند کمتر است. یک موسسه تولید محصولات ارگانیک) در کالیفرنیا (در تولید گوجه‌فرنگی به روش کشاورزی بدون آب (دیم) معروف است. انگورهای تاک، زیتون‌ها، سیب‌زمینی‌ها و درختان سیب نیز می‌توانند به روش دیمی در کالیفرنیا به‌خوبی پرورش یابند.

۶- چرانیدن دوره‌ای گله‌ها

چرانیدن دوره‌ای گله‌ها روشی است که با حرکت دام‌ها بین مزارع به رشد مجدد گیاهان کمک می‌کند. مدیریت خوب برای چرانیدن دوره‌ای گله‌ها زمین‌ها و حیوانات خود را سالم نگه‌داشته‌اند.

۷- کمپوست و کود گیاهی

استفاده از کمپوست یا مواد آلی تجزیه‌شده به‌عنوان کود برای بهبود ساختار خاک تائید شده است که باعث افزایش ظرفیت خاک برای جذب آب می‌شود. کود گیاهی ماده‌ای است در سطح خاک که برای حفظ رطوبت آن گسترده شده است. کود گیاهی از مواد آلی نظیر کاه یا الیاف چوب است که تبدیل به کمپوست می‌شود و توانایی خاک برای حفظ آب را بیشتر می‌کند. کمپوست و کود گیاهی کمک می‌کند تا زمین‌های کشاورزی آل استار، مزارع سبزیجات تی یرا و مرکز کشاورزی- تجاری فری پلازا در فصل خشک آب بیشتری را حفظ کنند. مزرعه‌داران ممکن است برای جلوگیری از رشد علف‌های هرز و جلوگیری از بخار شدن آب از پلاستیک مشکی‌رنگ برای پوشش خاک استفاده کنند.

۸- گیاهان پوششی

برای حفاظت از خاک، گیاه کاشته می‌شود که در غیر این صورت خاک به بیابان تبدیل می‌شود. کاشت محصول سبب کاهش علف هرز می‌شود که کمک به افزایش حاصلخیزی و افزایش مواد آلی خاک می‌کند. کاشت گیاه مانع فرسایش و فشردگی خاک می‌شود. گله موجب افزایش جذب آب و کاهش هدر رفتن آب می‌شود که درنتیجه مراتع در مقابل خشک‌سالی بسیار مقاوم می‌شوند. افزایش مواد آلی خاک و پوشش علوفه‌ای بهتر نیز از نتایج روش‌های ذخیره آب و چرانیدن دوره‌ای گله‌ها است. در بین سایر مکان‌های زراعی، مزارع بودگا و یربا سانتا تولیدکننده پنیر بز و کشتزارهای سان مارین با اجرای چرانیدن کاشت گیاه سبب نفوذ راحت‌تر آب به خاک می‌شود و ظرفیت گنجایش آبی خاک را افزایش می‌دهد. در سال ۲۰۱۲ موسسه کشاورزی تحقیق و آموزش طی بررسی ۷۵۰ مزرعه دریافت زمین‌هایی که پوشش گیاهی دارند ۱۱٪ تا ۱۴٪ بیشتر از سایر زمین‌ها در سالهای خشک‌سالی بازدهی دارند. در مزرعه وودلیف) در نوادا(و مراتع کاشت هلو علفزارهای دائمی و پوشش گیاهی ایجادشده است و در مزرعه پرورش گیاهان ارگانیک آقای آلکرشین، متخصص پرورش گیاهان به روش ارگانیک، قسم می‌خورد که با استفاده از روش پوشش گیاهی خودش سلامت خاک تأمین می‌شود.

۹- کشت وزرع براساس حفظ محیط زیست

گردباد سال‌های ۱۹۳۰ درنتیجه‌ی طوفانی بزرگ به علت شخم‌زنی عمیق خاک، نابودی علفزارهای دائمی و پس از خشک‌سالی بلندمدت و فرسایش خاک رخ‌داده بود. برای کشت و زرع براساس حفاظت از محیط زیست از گاوآهن‌های تخصصی استفاده می‌شود یا ابزار دیگری که خاک را تا اندازه‌ای آماده می‌کند تا دست‌کم ۳۰٪ از رستنی‌ها در سطح خاک باقی بماند. مثل استفاده از گیاهان پوششی) مانند شبدر(که این نوع فعالیت‌ها سبب افزایش میزان جذب آب در خاک و همین‌طور سبب کاهش تبخیر آب، فرسایش و فشردگی خاک می‌شود. در بیابان‌های استوایی کوچلا بهروشی سازگار با محیط زیست پویا با استفاده از انواع روش‌های کاشت سنتی و بر اساس زمان رشد گیاهان، پوشش جنگلی از انواع درخت خرما ایجادشده است که در قسمت زیرین آن مرکبات با طعم‌های گوناگون، آلوئه ورا، انجیر و... پرورش می‌یابند. کشاورزان در این منطقه از حداکثر آب مصرفی خود در بیابان‌های کوچلا استفاده می‌کنند و ترکیبی از روش‌های کمپوست، کود گیاهی و پوشش گیاهی را به کار می‌برند.

۱۰- وضعیت مواد آلی زمین

موسسه رودل با یک شیوه آزمایشی به مدت ۳۰ سال، متوجه شد که رشد دانه‌های ذرت در زمین‌هایی که براساس حفظ مواد آلی پرورش داده می‌شوند ۳۰٪ بازدهی بیشتری نسبت به رشد آن‌ها در زمین‌هایی که با شیوه سنتی کشت می‌شوند، دارد. علاوه بر جلوگیری از استفاده بسیاری از آفت‌کش‌های سمی در آبراه‌های ما، زراعت به شیوه حفاظت از مواد آلی خاک سبب حفظ رطوبت خاک می‌شود. آن روش آزمایشی همچنین ثابت کرد که زمین‌هایی که بر اساس حفظ مواد آلی کشت می‌شوند تا حدود ۲۰٪ بیشتر به منابع آبی دسترسی دارند.

برگرفته از: http://www.cuesa.org/article/10-ways-farmers-are-saving-water

بحران آب؛ خشونت و آینده مبهم (بخش ۲)

این شماره: ترکیه، آینده آب خاورمیانه و مدیریت

■ ایرج قادری

در سال ۱۹۹۲ دولت ترکیه با افتتاح سد بزرگ آتاتورک بر رود فرات که ظرفیت آن معادل ۶۵۰ سد ایرانی بود، عملاً آغاز شکل‌گیری ریزگردها در غرب ایران و تشدید بیابان‌زایی در عراق را سبب شد. هم‌اینک نیز خبرهایی به گوش می‌رسد که نشان می‌دهد، دولت ترکیه مصمم است، تین بار سد ایلیسو را بر روی رود دجله بسازد و با این کار از ورود ۵۶ درصد منابع آب دجله به خاک عراق جلوگیری کند. سد ایلیسو، یکی از سدهای بزرگ در حال احداث در کشور ترکیه است که ساخت آن از سال ۲۰۰۶ یعنی از آغازین روزهای بحران آب در سوریه شروع شد و در سال ۲۰۱۹ به پایان خواهد رسید. پایگاه خبری (developmentnow) دراین‌باره در سال ۲۰۱۲ نوشت: درحالی‌که بسیاری از کشورهای اروپایی به دلیل خسارات سنگین این طرح بر روی محیط‌زیست، کشاورزی و حیات انسانی در شهر و روستاهای عراق با احداث آن مخالف هستند، برخی کشورهای خاورمیانه که عراق آن‌ها را دوست و برادر خود می‌داند، در حال حمایت از ترکیه برای تکمیل این سد خانمان‌برانداز هستند. پایگاه خبری مذکور در همان سال از قول «دکتر اعظم الواش» مدیر محیط‌زیست وقت عراق نوشت: سد ایلیسو درنهایت منجر به خشک شدن زمین‌های کشاورزی در عراق خواهد شد و باعث می‌شود که بسیاری از کشاورزان و دامداران از گرسنگی بمیرند و تمدن چند هزارساله عراق در بین‌النهرین نابود شود.

ناگفته پیداست که تشدید فرایندهای مخرب زیست‌محیطی در کشور عراق باوجود تجربه یک دوره طولانی شیوع ریزگردهای عراقی که حیات انسانی در مناطق غرب و جنوب غرب ایران را با مشکل مواجه کرده بود تا چه حد می‌تواند در افزایش خطر ریزگردها و تخریب محیط زیست ایران نیز مؤثر باشد. ترکیه در سال ۱۹۹۲ و با احداث سد آتاتورک بر روی رود فرات، شرایطی ایجاد کرد که در کشور عراق، درگیری‌های قومی و قبیله‌ای بر سر آب شکل بگیرد، فرایند بیابان‌زایی افزایش یابد و ۶۷۰ هزار هکتار مزارع کشاورزی قابلیت کشت خود را از دست بدهند. نتیجه این رخداد انسانی شکل‌گیری ریزگردهایی بود که به‌وسیله بادهای... به سمت ایران منتقل و سال‌به‌سال به حجم آن‌ها نیز افزوده شد.

وضعیت زاگروس نشینان

شاید به‌جرئت بتوان گفت که در اثر سوء مدیریتی چندین ساله، دیگر نقطه‌ای از ایران نمانده که از گزند بحران‌های ناشی

از آب در امان مانده باشد. شواهد حاکی از کم‌آبی شدید در بعضی از روستاهاست تا جایی که برای این زاگروس نشینان پر آب با تانکر آب‌رسانی صورت می‌گیرد. در دشت‌های همدان شاهد فرونشست زمین بوده و کارشناسان از وضعیت بحرانی دشت‌های غرب کشور به‌ویژه لیلاخ خبر می‌دهند. این پدیده را هنگامی‌که در کنار آتش‌سوزی جنگل‌ها قرار می‌دهیم به‌شدت دورنمای آبادانی هزاران ساله این سرزمین در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد.

با توجه به بر حق دانستن جلوگیری از خروج آب‌های سطحی به‌واسطه سدها در کشور، در این استان‌ها شاهد ظهور هرروزه پروژه‌های سدسازی و به‌تبع آن انتقال آب به دشت‌ها و سایر نقاط هستیم و این امر تا حدی حساس و پر ضرورت می‌نماید که هر صدای مخالفی ناگفته و ناشنیده تلقی خواهد شد. سدهایی که ضرورت آن‌ها بارها توسط کارشناسان با چالش روبرو شده است در این مناطق بدون هیچ مانعی و حتی با تسهیلاتی روزافزون در حال تغیر چهره اکولوژیکی منطقه‌اند.

همین کنیز دعوا بر سر رسیدن به میزان میانگین ۴۷درصدی کشور در اراضی آبی است تا همان گُلی که بر سر سایر مناطق زده شد بر سر این استان‌ها هم زده شود. در مریوان و در کنار تالاب زنده زریبار خبر از ساخت مینی پالایشگاه می‌دهند و بسیار مصرانه روند آن را پیگیری می‌نمایند. جالب آنکه تجربیات زیادی در این زمینه‌ها در کشور وجود دارد. به‌عنوان مثال می‌توان به اصفهان اشاره کرد که شهری بسیار صنعتی بوده و کارخانه‌های فولاد، ورق، پتروشیمی، پالایشگاه و ذوب‌آهن به‌شدت خورنده آب هستند. اصفهانی‌ها در برابر خشک شدن آب زاینده‌رود در سالیان اخیر، برداشت بی‌رویه آب بالادستی آن در چهارمحال را نشانه رفتند اما طبق برآوردهای کارشناسی در استان چهارمحال بختیاری از صفر تا صد آب زاینده‌رود در زمستان ۳ درصد و در تابستان‌ها ۷ درصد استفاده می‌شود. اکثر قریب به‌اتفاق روستاهای این استان که به‌تنهایی حدود ۱۱ درصد آب ایران را تأمین می‌کرد، آب شرب ندارند. ۲۴۰ روستا را با تانکر آب می‌دهند و حتی خود شهرکرد مشکل آب شرب دارد. کارخانه فولاد مبارکه سالانه چیزی حدود ۲۷ میلیون مترمکعب از آب زاینده‌رود را برای گردش چرخ‌های صنعت می‌بلعد. ۱۴۰۰ کیلومتر مکعب از طول زاینده‌رود و آب ایران فدای صنعتی بودن و تمرکز آن در این شهر شده و روستاهای بسیاری براثر این ولع در بحران آب به سر برده و به خاطر خشک‌سالی زندگی در روستا را رها کرده‌اند.

سوداگران خشونتی که خودی هستند

با این اوصاف نه چشم‌سیاه بیکاران منطقه و نه آمار کشته‌شدگان جاده‌های مرگ است که سوداگران سود و سرمایه را به نزدیکی تالاب زریبار می‌کشاند که منابع آب در دسترس آن است که دست طمع را برگشتن چرخ‌های صنعت به‌شدت آب‌خوار پالایشگاه به منطقه بازکرده و دیری نخواهد پایید که زمین‌های اطراف ناکارآمد شده و مرحله بعدی از دست رفتن تالاب زریبار است که با تعفن ناشی از مرگش نفس را بر ساکنین مریوان تنگ خواهد کرد.

وعده‌های رنگین و آمارهای عجیب از کارهای مهندسین و ارزیابان مصمم همگام با تحکم سیاسیون را در طی این سال‌ها بارها و بارها شاهد بوده‌ایم که نمونه بارز آن فاجعه سد گتوند بود که با ملی کردن و سیاسی کردن مسئله راه دخول هر دلسوزی را به آن گرفتند و هنوز شاهد افزایش میزان هکتارهای از بین رفته به‌واسطه آن در شوره‌زار آب ناشی از کژفهمی و طمع مسئولان هستیم. مسئولان و مهندسینی که می‌بایست تاوان خشک‌سالی و خشونت‌های احتمالی ناشی از مدیریت و ارزیابی‌های آن‌ها را مردمانی بدهند که ناخواسته به ورطه‌ای بحرانی کشانده می‌شوند. تاوانی که با توجه به تجربیات جهانی هیچ بعید نیست کلیت زندگی در خاورمیانه را برای همیشه دگرگون سازد و سؤال این است که جایگاه کارشناسان مسائل امنیتی دقیقاً کجاست و سوداگران خشونتی که خودی خودی هستند را تا به کی به حال خود رها می‌کنند تا هر چه دلشان می‌خواهد بر سر این سرزمین بیاورند و آیا در دنیا معاهده‌ای هست تا خاطیانی را که مانند مقصرین جنگ‌ها در آتش فقر و خشونت مردم مدام هیزم می‌ریزند را دادگاهی کنند یا عاملان قتل دریاچه ارومیه همچنان بر ارابه‌های ثروت و قدرت حکمرانی خواهند کرد؟

اندر احوالات امروزه ما

■ کاوه کوردستانی

با دست راستش گوشی موبایلش را گرفته بود و با دست چپش سیگارش را! پایش را گذاشته بود روی گاز و با سرعت زیادی رانندگی می‌کرد بی‌آنکه به ماشین‌های دیگر و عابران پیاده کوچک‌ترین توجه ای داشته باشد هرکسی جلوی راهش سبز می‌شد، فحش بارانش می‌کرد. راننده جلویی راهنمای سمت راست را زد و قصد حرکت به لاین راست را داشت، اما برای او که خود را صاحب حق می‌دانست راهنما معنایی نداشت. همچون همیشه سرش را از شیشه ماشین بیرون برد و فریاد کشید: هووووی مرتیکه چه خبرته؟! و بعد به شخصی که پشت خط تلفنش بود گفت "باتو نبودم با این عوضی بودم " و بعد ادامه داد: "آدم سریال‌های تورکی رو میبینه از رانندگی مردم کیف میکنه اگه به خاطر وابستگی به این شهر و مردمانش نبود از این مملکت می‌رفتم والا با اوضاع افتضاح رانندگی، فرهنگ ندارن که!

بعد ته سیگارش را از شیشه ماشین به داخل خیابان پرت کرد و

همان‌طور که مشغول حرف زدن با موبایل بود از داشبورد ماشینش یک بسته آدامس درآورد و یه دونه گذاشت تو دهنش و آشغال رو ریخت بیرون، بعد همان‌طور که در حال جویدن آدامس بود و با موبایل حرف می‌زد گفت: مملکت نیست که بی‌نظمی بیداد می‌کند. خیابونها کثیف، راننده‌ها بی‌ملاحظه مردم بی‌فرهنگ!... خاک‌برسر من که موندم اینجا و دارم تلف میشم منم باید به دوستام می‌رفتم خارج. کسی قدر آدم رو نمی دونه اینجا؟!

همون جوری که داشت حرف می‌زد بی‌آنکه راهنما بزند پیچید سمت راست و وقتی بوق ممتد ماشین پشتی به صدا درآمد، سرش را از شیشه بیرون برد و فریاد زد "زهرمار، چه خبرته؟"

دوباره گوشی موبایل را به گوشش نزدیک کرد و با اخم گفت: "با تو نبودم، با یک راننده عقده‌ای بودم، فکر کرده خیابون مال باباشه معلوم نیست کی بزو گوسفنداشون رو فروختن و اومدن بلای جون ما شهریا شدن "

همان‌طور که مشغول صحبت بود ادامه داد: گوشی گوشی! صبر کن چراغ قرمز را رد کنم بعد حرف می‌زنیم. یارو ماموره عین برج زهرمار وایساده داره نگام میکنه " و بعد بامهارت از چراغ قرمز گذشت و بدون آنکه غم به دلش راه بدهد گوشی موبایل را برداشت و به غرغرهایش ادامه داد. "آره داشتم می‌گفتم."

واقعاً مردم این مملکت بیفرهنگن؛ این خارجی‌ها هنگام رانندگی تخلف نمیکنن، آدم شرم می کنه وقتی این راننده‌ها رو با راننده‌های خارجی مقایسه می کنه. درست هم نمیشن آخه، مردم بی‌فرهنگ، خیابونا داغون، ماشین‌ها افتضاح، مگه خدا به دادمون برسه.

در همین لحظه به خط‌کشی عابر پیاده رسید. بعد با عصبانیت فریاد کشید: "زود باشید دیگه فس فس نکنید. مگه دارید از روی فرش قرمز عبور می‌کنید که این قدر ادا دارید " و بعد با سرعت از روی خط‌کشی عابر پیاده رد شد و صدای اعتراض عابران را بلند کرد؛ اما او بی‌توجه گذشت و همان‌طور که بین ماشین‌ها لایی می‌کشید غر زنان از هدر رفتن استعدادش حرف می‌زد و بافرهنگی خارجی‌ها! کمی که جلوتر رفت به داروخونه رسید و یادش افتاد که باید دارو بخره اما مقابل داروخانه جا نبود ماشینش رو پارک کنه بازهم شروع کرد به فحش دادن "توی این شهر هیچ چیز سرجای خودش نیست، آخه اینجا جای داروخونه س، خجالت نمی¬کشن برامون کارت پارک گذاشتن و از مردم برای توقف توی خیابون خدا پول میگیرن من اگه جای شورا و شهرداری بودم از شرمندگی میمردم به خدا، بعد موبایلش را قطع کرد و همان جا دوبل پارک کرد و زیر لب گفت: "اگه جلوتر پارک کنم باید کلی پیاده برگردم. همینجا خوبه!"

بعد پیاده شد و رفت داخل داروخونه و گفت: یه بسته قرص آمی تریپتیلین و یه دونه شربت باسکین و یه دونه قطره بینی میخوام. متصدی دارو خونه بهش گفت؛ بدون نسخه ممنوعه برو پیش دکتر و نسخه بیار این‌رو که شنید شروع کرد به دادوبیداد کردن و روبه دکتر داروساز گفت توی این مملکت همه چی درسته، شما حق‌داری بدون نسخه دارو نفروشی بعد با فحش دادن از داروخونه رفت بیرون وقتی برگشت با یک قبض جریمه مواجه شد که زیر برف‌پاک‌کن ماشینش چشمک می‌زد. برگ جریمه را برداشت و با عصبانیت گفت: فقط بلدن بیخود و بی‌جهت از ملت پول بگیرن. نه قانون سرشون می شه نه فرهنگ می دونن چیه؟

سیگاری را روشن کرد و سوار ماشین شد. تلافی عصبانیتش را سر راننده‌های دیگه درمیاورد و با سرعت بسیار زیاد رانندگی می‌کرد.

از کنار هر ماشینی رد می‌شد کلی بدوبیراه بارش می‌کرد.

آن‌قدر تند می‌رفت و عصبانی بود که حتی متوجه نشد که کمی جلوتر خط‌کشی عابر پیاده است. البته اگر هم متوجه می‌شد، فرقی نداشت. چراکه به عقیده او حق تقدم در همه موارد با خودشه.

همان موقع بود که پیرمرد عصابه‌دست به گمان آنکه خط‌کشی عابر پیاده از سایر نقاط خیابان امن‌تر است در حال عبور از روی خط‌کشی بود؛ اما راننده عصبانی، در فکر برگ جریمه بود و فرهنگ رانندگی خارجی‌ها. آن‌قدر عصبانی بود که هیچ چیز و هیچ‌کس را نمی‌دید. بی‌آنکه بفهمد صدای برخورد یک چیز را با ماشینش حس کرد.

وقتی چشمش را باز کرد و به خودش آمد فهمید پیرمرد روی خط‌کشی عابر پیاده نقش زمین شده و عصایش آن‌طرف‌تر پرت شده و خون از سروصورتش کف خیابون ریخته. مونده بود، نمی‌دانست چه عکس‌العملی از خودش نشون بده. نمی دونست به چه کسی فحش بده. به پیرمرد؟ به خط‌کشی عابر پیاده! به خارجی‌ها؟! به مردم؟! به مامور راهنمایی و رانندگی و یا به خودش که استعدادش هدر رفته و توی این مملکت تلف‌شده بود؟!

به دست خود در خشی می‌شانیم

یادزایی نشریات کوردستان ایران:« نامه هفتگی کوهستان»

به یاد دکتر اسماعیل اردلان

■ دکتر اسماعیل محمودی

نخستین شماره هفته‌نامه « کوهستان» در روز ١٧ اسفندماه سال ١٣٢٣ در شهر سنندج منتشر شد. دکتر اسماعیل اردلان صاحب‌امتیاز، مدیرمسئول و سردبیر این هفته‌نامه بود. از این نشریه ٨٤ شماره در طی سه سال منتشر شد. شماره پایانی آن تاریخ ١٢ اسفندماه سال ١٣٢٥ را یدک می‌کشد. این هفته‌نامه به دو زبان کردی و فارسی والبته بیشتر به زبان فارسی بود.

اهداف هفته‌نامه در سرمقاله شماره نخست آن و تحت عنوان «نامه کوهستان برای چه به وجود آمد» این‌چنین تبیین شده است: «عده‌ایی از ماجراجویان برای اینکه از آب گل آلود شده ماهی بگیرند در مواقع حساس اشاعه می‌دهند کوردها هوس استقلال در سردارند دولت را نسبت به کوردها مظنون می‌کنند و کوردها را از دولت ناامید می‌کنند» ازاین‌رو «ما با انتشار نامه کوهستان می‌خواهیم این‌گونه نقشه‌های تبهکارانه را برهم بزنیم اطلاعات موثقی در معرض افکارعامه قرار دهیم تا از روی بصیرت برادران کورد خود را قضاوت نمایند . ما مصممیم علیه اقدامات بی‌رویه عناصر ناپاک خواه این عناصر نام مأمور دولت بر سر داشته باشند و خواه از مردم محلی باشند جدا اعتراض کنیم و با تمام قوا بکوشیم تا آنان به کیفر اعمال خود برسند... ما می‌خواهیم توجه خاص دولت را به این نواحی جلب نماییم.» با این توصیف مبارزه با گفتمان به حاشیه رانی و معرفی کوردها با انگاره‌هایی کلاسیکی چون اهالی فتنه، شرارت، مفسده از یک‌سو و پرده نمایی از سیما و مطالبات واقعی کوردها از دیگرسو، به‌عنوان بخش اصلی گفتمان گردانندگان کوهستان و خاصه سردبیران معرفی می‌شود. اسماعیل اردلان، ابراهیم نادری، ناصر آزاد پور، یدالله رضایی و. از نویسندگان این هفته‌نامه بودند در کنار این نویسندگان، یادداشت و مقالات جالبی از استاد هژار، حسن قزلچی واحسان نوری پاشا را می‌بینیم.

گفتمان کوهستان

سخن گفتن از گفتمان و سیاست‌های هفته‌نامه کوهستان، مستلزم زمان و مجال فراخ‌تری است و در این یادداشت مختصر به‌صورت فشرده به مهم‌ترین موضوع‌های کوهستان پرداخته می‌شود.

دفاع از جمهوری کوردستان و مبارزه قلمی با دو روزنامه کیهان و کیوان

دفاع از شخص قاضی محمد، بنیان‌گذار جمهوری کوردستان دوسویه داشت از یک‌سو با انتشار اخباری معطوف به ایرانی بودن کوردها و نیز اشاره به اقدامات کوردها در همسو با منافع ملی ایران ازجمله گزارش سخنرانی صدر قاضی در مجلس، به ستیز و نقد کسانی می‌شتافت که به شخص قاضی توهین می‌کردند و اتهام استقلال طلبی وفتنه‌انگیزی واغتشاش می‌زدند. نمونه‌اش سرمقاله داغ و جذاب «با میر مهاباد شوخی نکنید» است که در شماره ١٥ مورخه ١٤ خرداد سال ١٣٢٤ منتشر شد. این سرمقاله در دفاع از شخص قاضی محمد و در جواب به افترا وتهمت‌های مرسوم سرمقاله شماره ٦٧٧ روزنامه کیهان دوره پهلوی دوم است.

در این سرمقاله سردبیر فارغ از اینکه خشم و آزردگی خود را از توهین مقاله‌نویس کیهان به جناب قاضی محمد پنهان نمی‌کند در راستای توأم سیاست پیشین هفته‌نامه، به‌نقد ادبیات کسانی می‌شتابد که با پیدایش و بروز کمترین نشانه‌های حق‌خواهی کوردها با عناوینی چون مفسده‌خواهی، تجزیه‌طلبی، شرارت یادمی‌کنند وسعی در حذف و به حاشیه راندن کوردها دارند. سردبیر با اطلاع از اوضاع سیاسی روز ایران، به‌نقد این اتهامات می‌پردازد و شخص قاضی را نیز زیرکانه از اتهام خودسری تبرئه می‌نماید و از دیگر سو نیز به بیان مطالبات حق¬مدارانه کوردها در گفتمان ایرانی بودن می‌پردازد. همچنین در هنگام گزارش خبر آمدن سرلشکر رزم‌آرا و هیئت اعزامی به کوردستان و تحریکات شماری از روزنامه‌های مرکز برای برخورد شدید با کوردها به خاطر قضیه مهاباد و توصیه‌های این‌چنینی: «باید بر دهان کوردها سرب گداخته ریخت و جای آنان را به چوبی دار باید معین کرد» واکنش کوهستان نیز شدید می‌شود، چنانکه در سرمقاله شماره ٥٩ سال ١٣٢٥ تحت عنوان «بیدی که به این بادها نمی‌لرزد» به‌نقد و ستیز این سنخ روزنامه‌ها و گفتمان کوردستیزانه و کوردهراسانه آن هامی‌شتابد»:

بازنویسی بخش‌هایی از تاریخ کوردستان

در این هفته‌نامه به‌صورت ستون بخش‌هایی از تاریخ کوردستان به قلم کسانی چون آیت‌الله محمد مردوخ واحسان نوری پاشا منتشر می‌شد و تلاش بر این بوده سیمایی جدید و درون گفتمانی از کوردها ارائه شود و بازنمایی پیشین کوردها که همسو با انگاره‌هایی چون شرارت و فتنه بود زدوده شود.

تلاش برای معرفی ادبیات کوردی

در کنار مسائلی چون گزارش از اوضاع سیاسی کوردستان و بازنمایی درون گفتمانی از سیمای کوردها، تلاش شده که ادبیات کردی و زبان کوردی همراه با انتشار نمونه‌هایی از شعر کلاسیک کوردی به خوانندگان کورد زبان و دیگر مخاطبان هفته‌نامه شناخته شود. مقاله‌های سیاست زبانی در شماره ٤٥ بهمن‌ماه سال ١٣٢٤، در پیرامون ادبیات کوردی در شماره ١٩ به قلم ماموستا هژار، تاریخچه نگارش به زبان کوردی در شماره ١٧ به قلم محمد سعید حافدی و خط کوردی و زبان کوردی در شماره‌های ١٣ و ٤٣ از ناصر آزاد پور، نمونه‌های از سیاست کوهستان برای شناساندن ادبیات کوردی و گسترش آن بوده است.

نقد رفتار ارتش در مواجه باکوردها

نقد رفتار غیرقانونی ارتش و نظامیان در مناطق کوردنشین یکی از اولویت‌های اساسی گردانندگان کوهستان و شخص سردبیر بوده است چنانکه در هنگام حمله ارتش به اورامان در سرمقاله شماره ٢٠ مورخه ١٨ تیرماه ١٣٢٤ تحت عنوان «نکشید نکشید این‌ها برادران شما هستند» پس از نقد صریح و تند رفتار ارتش از خودی‌ها نیز این‌چنین شکوه می‌کند .» سه هنگ از لشکر کوردستان بر برادران خود مقیم اورامان حمله برد تا یک نفر کورد را به تسلیم در برابر فرمانده لشکر خودسری وادار کنید یادداشت‌های شکایت عشایر اورامان و مریوان از سرتیپ هوشمند در شماره ٢٣ مرداد ١٣٢٤ و نیز یادداشت سرتیپ هوشمند افشار دیکتاتور کوردستان در شماره ٢٤ از نمونه‌های نقد عملکرد ارتش در کوردستان و مناطق کوردنشین می‌باشند. شاید بتوان اذعان نمود نقد صریح و شفاف رفتار غیرقانونی نظامیان در مناطق کوردنشین یکی از مهم‌ترین رویکردهای کوهستان بوده‌است.

دفاع از کوردهای ترکیه و عراق

فارغ از کوردهای ایران و حمایت صریح و درون گفتمانی از مطالبات آن‌ها، تهیه گزارش‌هایی از کوردهای عراق و ترکیه و تکاپوهای نظامی و سیاسی آن‌ها و نیز دفاع درون گفتمانی یکی دیگر از اولویت‌های کوهستان بوده است. «اسرار بارزان» عنوان گزارشی است که به قلم سردبیر در سیزده شماره که در این گزارش‌های ستونی به جریان برآمدن جنبش بارزانی و سرانجام آن‌ها پرداخته است. نکته مهم اینکه در شماره ٧٠ آبان ماه ١٣٢٤ یعنی پس از فروپاشی جمهوری کوردستان و سرنوشت مبهم و ناپیدای شماری از بارزانی‌ها که قاضی محمد و جمهوری کوردستان را همراهی کرده بودند، آمده است: «امروز افراد بارزانی در ایران سکونت دارند. ما نباید آن‌ها را غیر ایرانی بدانیم. ما حق نداریم به نظر بیگانه با آن‌ها بنگریم ما باید وسایل توقف و آسایش آنان را در ایران فراهم نمایم...» لابه‌لای تعداد قابل توجه ایی از شماره‌های کوهستان می‌توان دفاع‌های این‌چنینی از کوردهای ترکیه و عراق مشاهده نمود و در این مورد تنگ نظرانه برخورد نکرده است.

نامه هفتگی کوهستان

نامه کوهستان

خلاصه اینکه فارغ از موضوعات بالا، توجه به دیگر مناطق کوردنشین و پوشش اخبار آن‌ها ازجمله منطقه کرماشان، مسئله بهداشت و سلامت در کوردستان و گزارش درد نامه‌های مردم از دیگر مسائل گردانندگان کوهستان و گفتمان کوهستان بوده‌است.

کوتاه‌سخن اینکه «کوهستان» زیرکانه و با رویکردی درون گفتمانی در روزگاری سخت و آشفته دفاع صریح از کوردها و مطالبات آن‌ها را به گفتمان اصلی خود مبدل نمود و در این راه می‌تواند پیشگام و حرفه¬ای تلقی شود.

منبع: نامه هفتگی کوهستان، به کوشش صدیق صالح و رفیق صالح، با مقدمه عبدالله مردوخ، ژین، ٢٠١٠.

بررسی اهمیت زبان مادری

■ منصور پرندی

در این وجیزه سعی می‌شود به شیوه‌ای مختصر اهمیت زبان مادری را از دیدگاه‌های روان‌شناسی و رشد شناختی، زبان‌شناسی؛ اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق نامه‌های بین‌المللی، پروتکل حقوق کودکان، اعلامیه جهانی حقوق زبانی و سازمان‌هایی همچون یونسکو، فلسفه حقوق سیاسی - اجتماعی و اخلاق مورد واکاوی قرار گیرد.

از لحاظ روان‌شناسی - رشد شناختی و زبان‌شناسی

- معیار یادگیری زبان دوم میزان پیشرفت و توسعه در زبان مادری است به‌عبارتی دیگر زبان مادری همچون ظرفی است که زبان دوم را در آن می‌ریزند به هر میزان این زبان توسعه یافته باشد ظرفیت یادگیری زبان دوم هم بیشتر است. شما تحت هیچ شرایطی نمی‌توانید بیشتر از آموخته‌هایتان در زبان فارسی در زبان انگلیسی مهارت کسب کنید. یا بیشتر از آموخته‌های زبان مادری کردیتان فارسی بیاموزید.

- زبان‌آموزی به قول اسکینر تقلید و تقویت محیط است و به قول پیاژه همیشه شناخت با عملیات عینی و تجربه مستقیم شروع می‌شود و این تجربه مستقیم طبیعتاً در اختیار خانواده و زبان مادری است

- همیشه انعکاس احساسات و خشم‌ها به‌وسیله زبان مادری است و حتی کسانی که زبان مادری‌شان را فراموش می‌کنند اگر چار صدمه مغزی شوند بعد از خارج شدن از کما با زبان مادری شصت هفتاد سال قبل شروع به مکالمه می‌نمایند برای نمونه امسال شهروندی ترک‌زبان در آلمان بود که فقط شش سال با زبان مادری صحبت کرده بود؛ اما به‌محض خارج شدن از کما مجدداً با زبان مادری شروع به تکلم نمودند.

- در فرایند یادگیری همیشه دوزبانه‌ها باید مطالب را به زبان مادری ترجمه نمایند بعداً در هرم شناختی آنان جای می‌گیرد و این امر مشکلات مضاعفی را در فرایند تحصیل و یادگیری برای آنان ایجاد می‌نماید.

- یادگیری زبان صرفاً یادگیری و حفظ واژه‌ها و حروف نیست بلکه زبان پدیده‌ای فرهنگی اجتماعی است، پشت هر واژه‌ای معانی و مفاهیم متفاوتی و متعددی نهفته است و جهت رشد و شکوفایی آن زبان زیست‌بوم فرهنگی اجتماعی موردنیاز است. ترجمه زبان آسان است اما انتقال معانی و مفاهیم پشت این واژه‌ها به این آسانی میسر نیست و غالب سوءتفاهم‌ها اجتماعی و فرهنگی حاصل این پدیده است.

- فراگیران در مناطق دوزبانه با افت شدید آموزشی مواجه می‌شوند، این ادعا در ایران برابر تحقیقات تائید شده است و در غرب هم برای نمونه در کانادا یک سوم فرزندان مهاجران ایرانی فارسی‌زبان، ترک تحصیل می‌کنند و بعد از سوماليایی‌ها و اسپانیایی‌ها، ایرانی‌ها در رتبه سوم هستند.

- در خصوص افرادی که قبل از تثبیت زبان مادری زبان دوم را می‌آموزند لازم به ذکر است که این فرایند به‌جای اینکه به بای لینگوال منتهی شود (یادگیری کامل زبان دوم) به نیمه زبانی یا سیمی لینگوال (فرایند ناقص یادگیری هر دو زبان) منتهی می‌شود.

- ترس از لهجه داشتن یا ناتوانی در صحبت کردن باعث پایین آمدن اعتمادبه‌نفس و خودکار آمدی تحصیلی و عملکرد تحصیلی شده و آسیب‌های جبران‌ناپذیری را در پی دارد.

از دیدگاه اعلامیه جهانی حقوق بشر

تبصره سه ماده ٢٦: پدر و مادر در انتخاب نوع آموزش و پرورش برای فرزندان خود برتری دارند

ماده ٢٢: هرکسی به‌عنوان عضوی از جامعه حق دارد از امنیت اجتماعی برخوردار بوده و از راه کوشش در سطح ملی و همیاری بین‌المللی با سازمان دهی منابع هر مملکت، حقوق سلب ناپذیر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش را برای حفظ حیثیت و رشد آزادانهٔ شخصیت خویش، به دست آورد.

ماده ٣١ پروتکل حقوق کودکان

کودکان اقلیت یا بومی حق دارند درباره فرهنگ، زبان و مذهب خود بدانند و بر طبق آن زندگی کنند. حق زندگی منطبق با فرهنگ، زبان و مذهب برای همه مصداق دارد؛ این پیمان نامه بر حقوق اقلیت‌ها تأکید کرده و حمایت می‌کند.

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی

١- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ١٩٩٦ مجمع عمومی سازمان ملل متحد ماده ٢٧ این میثاق نامه در خصوص حقوق زبانی و مذهبی که اذعان می‌کند:

در کشورهایی که اقلیت‌های نژادي، مذهبي یا زباني وجود دارند، اشخاص متعلق به اقلیت‌های مزبور را نمي‌توان از این حق محروم نمود که مجتمعاً با سایر افراد گروه خودشان از فرهنگ خاص خود متمتع شوند و به دین خود متدین بوده و بر طبق آن عمل کنند یا به زبان خود تکلم نمایند».

٢- اعلامیه حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های قومی، ملی، مذهبی و زبانی مصوب ١٩٩٢ مجمع عمومی سازمان ملل متحد

صرف از نظر مواد ١ و ٢ که بر «لزوم حمایت از بقا هویت ملی یا قومی و زباني و... و ایجاد شرایط لازم برای ترویج آن و نیز لزوم آزادی به کار بردن زبان اقلیت‌ها در اماکن خصوصی و در ملأعام بدون تبعیض»، تأکید می‌کنند، در ماده ٤ علی‌الخصوص بندهای ٣ و ٤ آن به تکلیف دولت‌ها به آموزش زبان مادری اتباع خود اشاره می‌کند:

بند ٣٣- ملل متبوع در صورت امکان باید اقدامات لازم را در اینکه افراد متعلق به اقلیت‌ها شرایط مناسبی برای یادگیری زبان مادری و یا دریافت قوانین و مقررات به زبان مادری خود داشته باشند، ایجاد نماید.

بند ٤٤- ملل متبوع در صورت امکان تمهیدات لازم را در زمینهٔ تحصیل به زبان مادری و تشویق در کسب معلومات تاریخی، سنت‌ها، زبان و فرهنگی که در درون مرزهای آن اقلیت‌ها وجود دارد اعمال خواهند نمود.

٣- اعلامیه جهانی حقوق زبانی مصوب ١٩٩٦

ماده ٥٥: حقوق زبانی تمام جمعیت‌های زبانی فارغ از موقعیت جایگاه زبان‌ها ـ به‌عنوان زبان رسمی، زبان محلی یا زبان اقلیت‌ها ـ برابر است. تعبیراتی چون زبان محلی یا اقلیت‌ها، به‌کاربرده نمی‌شود؛ زیرا علی‌رغم اینکه در موارد معین کاربرد این تعبیرات می‌تواند کسب حقوق مساوی را برای این زبان‌ها تسهیل بخشد اما به‌طور عمده برای توجیه محدودیت حقوق زبانی زبان‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.

٤- منشور زبان مادری مصوب ١٩٩٦ یونسکو

الف: همه دانش‌آموزان مدارس، باید تحصیلات رسمی را به زبان مادری خود آغاز کنند

ب: همه دولت‌ها موظف هستند که برای تولید و آموزش به زبان مادری کلیه منابع، مواد و وسایل لازم را تولید و توزیع نمایند.

ج: برای تدریس به زبان مادری باید معلم به‌اندازه کافی تربیت و آماده شود؛ زیرا تدریس به زبان مادری وسیله‌ای برای برابری اجتماعی شمرده می‌شود.

از دیدگاه فلسفه سیاسی

کیملیکا (١٩٨٩) معتقد است به این دلیل که هویت فرهنگی شخص به‌وسیله تولد یا پرورش به او داده می‌شود، اعضای فرهنگ‌های اقلیت احتمال دارد با نابرابری‌هایی مواجه شوند که محصول شرایط است و انتخاب‌ها یا آرمان‌هایشان نیست. بر طبق این استدلال به دلیل اینکه هویت جمعی هرانسانی انتخابی نیست و هر فردی با تولدش هم‌زمان به عضوی از یک گروه فرهنگی بدل می‌شود، نباید افراد از نابرابری‌ای که محصول عمل خودشان نیست رنج ببرند.

از دیدگاه فلسفه اخلاق

چرا ما باید درد و رنج غیر لازم به کسی وارد کنیم؟ گوهر اخلاقی زیستن این است که من درد و رنج غیر لازم نه به خودم و نه به کسی دیگر وارد نکنم. البته درد و رنج لازم به لحاظ اخلاقی منافات ندارد اما حق ندارم درد و رنج غیر لازم به کسی تحمیل کنم. اگر شما زبان فارسی را از من دریغ کردید و زبان انگلیسی را به من تحمیل کردید، یک درد و رنج مادام‌العمر به من تحمیل کرده‌اید و آن رنج ناشی از این است که من مادام‌العمر باید به زبان انگلیسی ترجمه کنم من که می‌توانیم به زبان خودم سخن بگویم و بیندیشم الآن اگر می‌خواهم بگویم و بیندیشم باید یک فرایند ترجمه را پس‌وپیش بکنم. باید به زبان فارسی در دل خودم سخنی بگویم بعد معادل این سخن فارسی را در زبان انگلیسی آمریکایی پیدا کنم و آن معادل را به تو تحویل دهم. این فرایند تبدیل زبان فارسی به زبان انگلیسی آمریکایی، درد و رنج غیر لازمی است که به من وارد شده است. من می‌توانستم این درد و رنج غیر لازم را نبینم و ابلاغ مقصود کنم؛ بنابراین کسانی که در دوران گذار هستند، دائماً در حال ترجمه می‌کنند و نمی‌دانید وقتی فرایند ترجمه بخواهد به‌صورت مدام صورت بگیرد چه فشار عظیمی به لحاظ عصبی و به‌لحاظ ذهنی و روانی بر شخص مترجم یعنی شخصی که او را وادار کردند به زبانی غیر از زبان مادری خود سخن بگوید، تحمیل کند» (مصطفي ملکیان، ١٣٩٤).

زمانی دایکی و منداڵان

■ خەلیل خاوەریان

«داوای لێبوردن بە بۆنەی هەڵە لە ژمارەی پێشووی چیا»

لە لاپەڕەی ٣ (ڕوانگە)، شمارە ١٦، ڕێکەوتی ١٦ی ڕێبەندانی ١٣٩٥ی مانگنامەی چیا، بابەتێک لە ژێر ناوی "بارهێنان و پرسی ژینگەپارێزی" لە چاپ درابوو، کە نووسەری ئەو بابەتە بەڕێز کاک ئارش مهرەبانی بوو، بەڵام بەهەڵە، ناوی کاک خەلیل خاوەریان وەک نووسەری بابەتەکە دانرابوو. مانگنامەی چیا، بە بۆنەی ئەو هەڵەوە، لە ئەو دوو بەڕێزە و خوێنەرانی چیا، داوای لێبوردن دەکات.

دەستەی نووسەرانی مانگنامەی چیا

زمان، هەبوونی مرۆڤە. بێ زمان نە ژیان دەکرێ نە مرۆڤیش پێش دەکەوێت. زمان دەسمایەی کولتوری و چاندی مرۆڤایەتییە. کاتێک باسی پاراستن، پەرەپێدان و بەهێزکردنی دابونەریتی کۆمەڵگایەک دەکرێ، ئەوە زمانە کە ڕابردوو و ئێستای ئەو کۆمەڵگایەی پێکەوە گرێ داوە. زمانی دایکیش یەکەمین ڕاهێنانی زانستییە کە دوای فێر بوون لە باو و باپیران و دایک و دایەپیرەکانمانەوە، وەک میراتێک بۆ منداڵان و نەوەکانمانی دەگوێزینەوە.

بە پێی یاسا سروشتییەکانی زانستەوە، هەر تەوەرێک لە سەر ڕەوالێ بەرفرەبوون و پێشکەوتنی خۆی لە گەڵ زۆر کەندوکۆسپ دەرگیر دەبێت. زانستی فێر بوون و ڕاهێنانی زمانی دایکیش وایە؛ لەم زەمەنە ناسکەدا کە زانست و تەکنۆلۆژیا وەک هەژموونێک باڵی بە سەر هەموو ژیان و سروشت و ژینگەی مرۆڤەکاندا کێشاوە، زمانی دایکیش گەر ئاخافتن و نووسین و خوێندنەوە و بەکارهێنانی پێ نەکرێ ئەوا مەترسیی لە ناو چوونی زۆرتر دەبێ و وردەوردە وشەکانی لە ناو دەچێت و زمانی زانست و نامۆی تەکنۆلۆژیا خۆی جێگیر دەکات.

کاریگەرییەک کە زمانی دایکی لە سەر مرۆڤ هەیەتی بۆ گەشە کردن، تا کۆتایی ژیانی مرۆڤ ئاسەواری دەمێنێتەوە و ئەتوانێ یارمەتیدەر بێت لە بەدەست خستنی سەرکەوتن و گەشە کردنی مرۆڤ.

زمانی دایکی زمانێکە کە لە دایک و باوک و کەسوکارەوە فێر بووین و بە وتەی شارەزایانی ئەو بواره، منداڵ لە سکی دایکیدا بە ئامرازەکانی ئەو زمانە ئاشنا دەبێت و لە دوای لەدایک بوونیدا ئەگەر گریا، بە زمانی دایکی قسەی بۆ بکرێت ئەهون دەبێتەوە و گوێت لێدەگرێت.

منداڵ بە زمانی دایکی، خۆی دەناسێت و هەوڵ دەدات کە دەوروبەریشی هەر بەو زمانە بناسێت؛ هەر بەو زمانەشە کە تێڕوانین و ڕوانگەی خۆی سەبارەت بە دەوروبەری دەخاتەڕوو. هەروەها زمانی دایکی یەکەمین زمانە کە منداڵ هەست و خۆشەویستیی دەوروبەری پێ دەگات و لە ڕوانین و ڕوانگەی هەست و خۆشەویستیی ئەوان سەبارەت بە خۆی تێ دەگات و پەیامەکانیان وەردەگرێت. لە کاتی قسە کردن بە زمانی دایکی، زمان و ددان و هزر و مێشک و هەست هەر هەموویان پێکەوە دەبنە یەک و پێکەوە لە پێوەندییەکی نزیکدا دەبن بۆ ئەوەی کە مرۆڤ باشترین ڕستە و جوانترین هەست بە دەوروبەر بگەیەنێت و خەڵک لە هەست و بۆچوونەکانی باش تێبگەن. قسەکردن و ئاخاوتن بە زمانی دایکی دەبێتە هۆی زیندووکردنەوە و بەهێزکردنی هزر و ئەندیشەی مرۆڤ.

زمانی کوردییش یەکێک لەو زمانە زیندووانەی جیهانە کە تا ئێستا توانراوە بپارێزرێ و نەتوانرێ گۆڕانێکی وەهای بەسەردا بێت. بەڵام مەخابن لە بەر نەخوێندن و نەنووسین لە قوتابخانەکان، ڕۆژ بە ڕۆژ مەترسی سڕینەوە زۆرتری لە سەرە؛ یەکەمین بەرپرسیاریەتی کە لێرەدا ئەکەوێتە سەر شانی دایک و باوک و کەسوکاری منداڵان، کە خۆیان لە منداڵەوە بتوانن منداڵەکانیان فێری خوێندنەوە و نووسین بە بکەن؛ منداڵێک کە بتوانێ زمانی دایکیی خۆی باش بە کار بهێنێت باشتر ئەتوانێ زمانی دووهەم و سێیەمیش فێر ببێت.

زۆر بەداخەوە لەم چەند ساڵەی دوایدا لە زۆربەی ناوچەکانی کوردەواریدا دایکان و باوکان بە زمانی دیکە لە گەڵ منداڵەکانیان دەدوێن. لە بەر ئەوەی وا هەست ئەکەن منداڵەکانیان بۆ چوونە قوتابخانە هیچ کێشەیان نابێت و بەبێ ئەوەی لەهجەیان ببێت ئەتوانن قسە لە گەڵ کەسێکی فارس و بیانی بکەن. گەر بە زمانێکی دیکە منداڵانمان فێری ژیان کردن بکەین، هەر ئەوەندەی منداڵ توانیی لە چوارچێوەی ماڵ بچێتە دەرەوە، ئەوا بۆ پێوەندی گرتن بە دەوروبەریەوە تووشی کێشە دەبێ و ناتوانی لە زمانی ڕاستەقینەی کۆمەڵگاکەی تێ بگات و ناتوانێ وەک پێویست هەستی خۆی نیشان بدات. ئەوەی کە بە زمانێکی دیکە لە گەڵ منداڵانمان قسە بکەین نیشانەی ڕۆشنبیر بوون نییە، بەڵکوو دەرکردنی منداڵانمانە لە ڕاستینەی خۆیان. لێرەدا ئەوە ئاشکرایە کە زمانی دایکی زۆرتر بە دایکانەوە گەشە دەکات؛ با دایکان خۆ بە بەرپرس بزانن و بۆ خوێنواندن، منداڵانیان فێر نەکەن بە زمانێکی دیکە بانگیان لێ بکەن؛ با دایکان بە زمانی خۆیان، لای لایە و قسە و شیعر و چیرۆک بۆ منداڵانیان بڵێنەوە. ئەگەر پەروەردە و ڕاهێنانی منداڵ بە زمانی دایکیی خۆی نەبێت، بۆشاییەک دەکەوێتە ژیانی منداڵەوە کە شوێنەواری نەرێنی لە سەر داهاتووی ئەو دەبێت و دەبێتە هۆی ئەوە کە کەسەیاتییەکی لاواز ڕەوانەی کۆمەڵگا بکرێ. پێداگری لە سەر قسە کردن بە زمانی دایکی، دوژمنایەتی لە گەڵ زمان و نەتەوەکانی دیکە نییە. بەڵکوو مرۆڤ تا زمانەکانی دیکە زۆرتر بزانێت باشترە. مرۆڤێک نەتوانێت زمانی خۆی فێری منداڵەکەی بکات چۆن ئەتوانێت چاوەڕوانی لە منداڵەکەی ببێت زمانێکی دیکە باشتر فێر ببێت.

مرۆڤ بە زمانی دایکیی خۆیەوە ئەتوانێت هەم بە شێوەی تاکەکەسی و هەم بە شێوەی گشتی، هەبوون و چێ بوونی خۆی بە دونیا بناسێنێت. بێبەش کردنی منداڵان لە زمانی دایکی و دابونەریتی خۆیان، مەترسی هەڵوەشانەوە و لێکترازانی بۆنە مرۆیی و سروشتییانەی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگای بەدواوەیە.

سیاست زبانی و آموزش چندزبانگی (٤)

(این شماره: افغانستان)

■ امین عزیزی

قتل زبان مادری با نسل‌کشی و نژادپرستی تفاوتی ندارد. جامعه‌ای که یک زبان را بر همه زبان‌های مادری تحمیل می‌کند یک جامعه نژادپرست است که می خواهد یک زبان را که آن را زبان برتر می‌داند بر بقیه حاکم کند. فرقی نمی‌کند، شما چه بخواهید یک نژاد را نسبت به سایر نژادها برتری بدهید، چه یک زبان را، چه یک مذهب را و چه یک ایدئولوژی را، همه به معنی نوعی نژادپرستی است. " (دکتر محسن رنانی ۱۳۹۵).

از میان ۲۰۰ کشور جهان، ایران جزو اندک کشورهایی است که آموزش وتحصیل به زبان مادری برای باشندگان دیگر زبان‌ها، ممنوع است. در نظر نگرفتن تفاوت‌های زبانی و قومی و جایگزینی زبان و ادبیات و فرهنگ واحد در خدمت پروژه شکست‌خورده یکسان سازی است. این پروژه و گرایش، تنها زبان فارسی را به رسمیت می شناسد و ارزشی آن چنانی برای زبان مادری ده‌ها میلیون انسان دیگر در کشوری به پهناوری ایران قائل نیست. اهمیت زبان مادری بسیار بیش از آن است که به فراموشی سپرده شود. اسفندماه هرسال (۲۱ فوریه) یادآور روزی بسیار مهم در تقویم جهانی است. در این روز سازمان یونسکو در اقدامی بی‌سابقه بر اساس پیشنهاد رسمی بنگلادش در نوامبر ۱۹۹۹ میلادی، روز زبان مادری را به همه کشورهای جهان اعلام کرد. یونسکو همچنین سیستم آموزش چندزبانگی را به کشورهایی که ساکنانش از زبان‌ها و اقوام گوناگون تشکیل یافته، پیشنهاد نمود.

برای گویشوران زبان‌های غیرفارسی‌زبان ساکن ایران، مایه اسف و تعجب، این است که کشوری مانند افغانستان با آن همه مشکلات و جنگ داخلی، مسئله آموزش چندزبانگی را در سیستم آموزش‌وپرورش خود بکار بسته و به‌صورت قانونی، همه زبان‌های مادری و محلی کشور را به رسمیت شناخته و در سیاست زبانی کشور از سیستم چندزبانگی پیروی می‌کند و مسائل و مشکلات مربوط به زبان اقوام گوناگون کشور را به حداقل رسانده است، اما ایران که مدعی برتری‌های همه‌جانبه است، در این رابطه با محدود کردن آموزش به زبان مادری به قول دکتر رنانی با یک بی‌عدالتی ویرانگر مواجه است.

در سه شماره پیشین ماهنامه چیا، سیاست زبانی و آموزش چندزبانگی در کشورهای هند، سوئیس و بلژیک مورد بررسی قرار گرفت. در چهارمین بخش از این سلسله مباحث در این شماره به بررسی این موضوع در کشور افغانستان پرداخته می‌شود.

سیاست زبانی در افغانستان

افغانستان از دیرباز گذرگاه و محل برخورد و آمیزش قوم‌های گوناگون بوده است. تجمع تشکل‌های نژادی - قومی در این سرزمین، شکل ویژه‌ای به ساختار اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آن داده است. این اقوام به زبان‌ها و گویش‌های گوناگونی که به ۳ یا ۴ خانواده از زبان‌های عمدهٔ هندو ایرانی، اورالی - آلتایی، دراویدی و احیاناً سامی تعلق دارند، صحبت می‌کنند. دو زبان اصلی مردم افغانستان فارسی دری و پشتو، هر دو از شاخه ایرانی خانوادهٔ هندواروپایی است و در قانون اساسی جدید افغانستان نیز این دو زبان، به‌عنوان زبان‌های رسمی پذیرفته شده است و در ولایت‌هایی که بیش از دوسوم مردم آن گویشور زبانی دیگر باشند، آن زبان به‌عنوان زبان رسمی سوم تلقی می‌شود. طبق آخرین آمارهای بین‌المللی زبان‌های افغانستان به شرح زیر است؛ "۵۲٪ فارسی دری زبان، ۴۲٪ پشتوزبان، ۲٪ ترکمنی، ۲٪ ازبکی، ۲٪ بقیه زبان‌ها".*

زبان فارسی در نگارش‌های رسمی دولتی افغانستان با نام «زبان دری» یاد می‌شود. لهجه‌های مختلفی از زبان دری در افغانستان متداول است، ازجمله هزارگی، هراتی، کابلی و... شناخته می‌شوند که عمدتاً در مناطق غربی، شمالی و مرکزی کشور زیست می‌کنند. پشتو، زبان رسمی دیگر افغانستان از شاخه ایرانی شمال شرقی است. گویشوران آن، قوم پشتون می‌باشند و در افغانستان و پاکستان زندگی می‌کنند. زبان پشتو در نواحی جنوبی و شرقی کشور افغانستان و قسمت شمال غربی پاکستان متداول است. گروهی از پشتوزبانان در بلوچستان و در چیترال و کشمیر و در کنار مرزهای ایران و افغانستان سکونت دارند.

گذری تاریخی بر سیاست زبانی در افغانستان

سیاست زبانی در افغانستان از سال‌های ۱۹۳۰ تا تأسیس جمهوری دموکراتیک افغانستان در سال ۱۹۷۸ بر اهمیت زبان پشتو به‌عنوان زبان ملی تأکید داشته است، زیرا پشتو توسط بزرگ‌ترین جامعهٔ قومی - زبانی صحبت شده و نیز بازتاب‌دهندهٔ خصلت پشتونی دولت افغان از زمان تأسیس آن توسط احمدشاه در سال ۱۷۴۷ می‌باشد؛ اما با این وجود، زبان دری همچنان مقام خود را به‌عنوان زبان اداری، آموزش و بین¬القومی نگه داشت.

قانون اساسی ۱۹٦٤ اولین قانون اساسی است که به سیاست زبانی اشاره می‌کند. این قانون زبان پشتو را به‌عنوان زبان ملی افغانستان می‌شمارد، اما دری و پشتو را به‌عنوان زبان‌های رسمی دولت به رسمیت می‌شناسد.

با ایجاد جمهوری دموکراتیک در جریان انقلاب سال ۱۹۷۸ بزرگ‌ترین تغییر در سیاست زبانی افغانستان به وجود می‌آید. حزب دموکراتیک سیاست تساوی زبانی را اتخاذ کرده و تمام زبان‌های هفت گروه قومی عمده را به‌عنوان زبان‌های ملی افغانستان به رسمیت می‌شناسد. درنتیجه، پشتو مقام خود به‌عنوان زبان ملی افغانستان را از دست می‌دهد، اما به‌عنوان یکی از زبان‌های رسمی دولت باقی می‌ماند.

سیاست زبانی افغانستان در دوره پس از طالبان

سه سال پس از سقوط طالبان، یعنی در سال ۲۰۰٤، یک قانون اساسی جدید به تصویب می‌رسد، این قانون اساسی، تمام گروه‌های قومی افغانستان را، بدون ذکر زبان هیچ قومی به‌عنوان زبان ملی، به رسمیت می‌شناسد.

در قسمتی از ماده ٤ قانون اساسی ۲۰۰٤ گفته می‌شود: "ملت افغانستان متشکل از پشتون‌ها، تاجیک‌ها، هزاره‌ها، ازبک‌ها، ترکمن‌ها، بلوچ‌ها، پشه‌ای‌ها، نورستانی ها، ایماق ها، عرب‌ها، قرغیزها، قزلباش‌ها، گوجرها و براهوی ها می باشد".

اما ماده ١٦ می‌گوید؛ از بین زبان‌های نامبرده، پشتو و دری زبان‌های رسمی دولت می‌باشند. در مناطقی که اکثریت مردم به یکی از زبان‌های ازبکی، ترکمنی، پشه‌ای، نورستانی، بلوچی یا پامیری سخن میگویند، هریک از این زبان‌ها علاوه بر پشتو و دری، به‌عنوان زبان رسمی سوم بوده و کاربرد آن توسط قانون تنظیم می‌شود. دولت مکلف است برنامه‌های مؤثری جهت طرح و تطبیق و رشد و انکشاف تمام زبان‌های افغانستان اتخاذ کند. نشر مطبوعات و رسانه‌های گروهي به تمام زبان‌های رایج در کشور آزاد می‌باشد.

همچنین براساس مادهٔ چهل و سوم قانون اساسی آموزش حق تمام اتباع افغانستان است که تا اخذ لیسانس در مؤسسات آموزشي دولتي به‌صورت رایگان از طرف دولت تأمین می‌گردد. براساس این مادهٔ قانون اساسی، دولت مکلف است زمینه تدریس زبان‌های مادري را در مناطقي که به آن‌ها تکلم می‌کنند فراهم کند.

اما زبانی که به‌صورت عام در مدارس و ادارات کاربرد دارد، دری بوده و دری به‌عنوان زبان غالب در شعبات حکومتی، جلسات رسمی، دادگاه‌ها، نشریات و برنامه‌های رادیو و تلویزیون باقی‌مانده است. این امر موجب گردیده است تا تعداد زیادی از پشتون‌ها احساس کنند که زبان آن‌ها مورد تبعیض قرار دارد.

بااین‌وجود، نقش زبان پشتو به‌عنوان زبان بزرگ‌ترین گروه قومی ازاین‌جهت برجسته شده است که زبان سرود ملی به پشتو است. بر اساس قانون اساسی ۲۰۰٤، در مادهٔ ۲۰ سرود ملی افغانی، وحدت در بین گروه‌های مختلف قومی را به تصویر می‌کشد:

"این سرزمین افغانستان است. ... سرزمین بلوچ‌ها، ازبک‌ها، پشتون‌ها، هزاره‌ها، ترکمن‌ها و تاجیک‌ها. همراه با آن‌ها عرب‌ها، گوجرها، پامیری¬ها، نورستانی¬ها، براهوی¬ها و قزلباش‌ها. همچنان ایماق¬ها و پشه‌ای‌ها. این سرزمین برای همیشه فروزان است.... ما همه میگوییم، خدا بزرگ است."

حمایت از آموزش و سیاست چندزبانگی در افغانستان

مدارس افغانستان پس از چاپ کتاب‌های درسی به زبان قومیت‌ها، تدریس به زبان مادری را آغاز کرده‌اند. مسئولان وزارت آموزش‌وپرورش این کشور زمینه تدریس به زبان‌های مادری را در مناطقی که اکثریت مردم به یکی از این زبان‌ها تکلم می‌کنند، فراهم آورده است. دولت افغانستان ۱۰ درصد بودجه‌ی سالانه این کشور را به امور آموزشی اختصاص می‌دهد که ۷ درصد آن مربوط به وزارت آموزش‌وپرورش است. این وزارتخانه بخشی از بودجه‌ی خود را نیز به زبان قومیت‌های این کشور اختصاص داده است. دولت افغانستان برای عملی کردن قوانین مربوط به زبان‌های مادری، دایره‌ای در وزارت آموزش‌وپرورش تأسیس کرده که شعبه زبان قومیت‌ها نام دارد.

نتیجه برنامه دولت، یکپارچگی بیشتر افغان‌ها بوده است. قومیت‌ها نیز از برنامه‌ی دولت با شور و شوق استقبال کرده‌اند. دولت افغانستان با هدف حفظ زبان‌های مادری قومیت‌ها به تشکیل موسسه‌ای در افغانستان مبادرت ورزیده که "انجمن زبان‌های افغانستان" نام دارد و هرساله روز جهانی زبان مادری در ۲۱ فوریه را باشکوه فراوان برگزار می‌کند. در این راستا، کشورها خارجی ازجمله ژاپن و آمریکا نیز از برنامه‌ی آموزش زبان‌های مادری در افغانستان حمایت کرده‌اند.

ازآنجاکه بر اساس قانون اساسی افغانستان «انتشار مطبوعات و رسانه‌های گروهی به تمام زبان‌های رایج در کشور آزاد می‌باشد» روزنامه‌ی "وطن‌داران" به ۵ زبان بلوچی، ازبکی، ترکمنی، پشه‌ای و نورستانی از سوی دولت افغانستان منتشر می‌شود.

در افغانستان علاوه بر "رادیو و تلویزیون ملی" بیش از ۱۰۰ شبکه‌ی رادیوئی و ۳۰ شبکه تلویزیونی خصوصی به زبان‌های اقوام افغانستان فعالیت می‌کنند. ازجمله برای پ-شه-ای زبان‌ها که بیش از یک‌میلیون نفر از ساکنین افغانستان به این زبان صحبت می‌کنند، روزنامه، رادیو و تلویزیون دایر است و در وزارت آموزش‌وپرورش بخش زبان پشه‌ای ایجاد گردیده است. گویشوران زبان کوردی نیز میان سرحد افغانستان و ایران و مردم غوریان ساکن هستند.

*- آمار کتابخانه کنگره آمریکا در کتاب حقایق جهان از انتشارات سی آی ای در سال ۲۰۱۰: فارسی: ٤۸ تا ۵۲٪، پشتو: ۳۵٪، ازبکی و ترکمنی: ۱۱٪، ۳۰ زبان اقلیتها: ٤٪

منابع:

- روزنامه شرق
- طاهرشیرمحمدی
- ویکی‌پدیا، دانشنامه آزاد

- info@khorshed.org

زبان مادری و اهمیت آن

■ مهدی سجادی
دانشجوی دکترای زبان‌شناسی دانشگاه تهران

«کسی که نتواند به زبان مادری خود صحبت کند، بخواند و بنویسد بی‌سواد محسوب می‌شود (یونسکو)»

بیداری زبانی و لزوم توجه به زبان مادری و پی بردن به اهمیت و ضرورت فراگیری و یادگیری آن به‌جایی رسید که در آخرین روزها و ماه‌های قرن بیستم روزی به نام روز جهانی زبان مادری از سوی سازمان یونسکو نام‌گذاری شد.

هدف یونسکو، کمک به تنوع زبانی و فرهنگی و جلوگیری از مرگ و نابودی زبان‌ها

داستان ازآنجا شروع شد که در سال ۱۹۵۲، دانشجویان دانشگاه‌های شهر داکا، پایتخت کنونی کشور بنگلادش، ازجمله دانشگاه داکا و دانشکدهٔ پزشکی آن در تلاش برای ملی و رسمی کردن زبان بنگالی به‌عنوان دومین زبان پاکستان در کنار زبان اردو، تظاهرات مسالمت‌آمیزی در این شهر برپا کردند. بنگلادش در آن زمان هنوز مستقل نشده بود و پاکستان شرقی نامیده می‌شد. به دنبال این حرکت دانشجویان، پلیس به آن‌ها حمله کرد و تعدادی از آن‌ها را کشت. پس از استقلال بنگلادش از پاکستان در سال ۱۹۷۱ میلادی و به درخواست این کشور، برای اولین بار سازمان یونسکو در ۱۷ نوامبر ۱۹۹۹، روز ۲۱ فوریه (مصادف با سوم اسفندماه امسال) را روز جهانی زبان مادری نامید. هدف از این کار کمک به تنوع زبانی و فرهنگی و جلوگیری از مرگ و نابودی زبان‌ها عنوان شده است چراکه اعتقاد بر این است که زبان بازتاب فرهنگ، حامل هویت و انعکاس دنیای افراد است و مرگ هر زبانی به معنای مرگ گوشه‌ای از فرهنگ و تاریخ بشری و سرگردانی و بی‌هویتی زبانی افراد است.

اصطلاح زبان مادری را نخستین بار راهب-های کاتولیک برای اشاره به زبان خاصی، به‌جای زبان لاتین، به کاربردند که هنگام وعظ از آن استفاده می‌کردند.

زبان مادری از جنبه‌ها و دیدگاه‌های گوناگون بررسی و برای آن تعاریف مختلفی ارائه‌شده است. آنچه در این میان منطقی و علمی جلوه می‌کند تعریف زبان مادری بر اساس دیدگاه هم‌زمانی و درزمانی (تاریخی) است. از دیدگاه هم‌زمانی، زبان نخست یا مادری به زبان یا زبان‌هایی گفته می‌شود که کودک از بدو تولد در محیط خانه در معرض آن‌ها قرارگرفته و آن‌ها را از والدینش فرامی‌گیرد و درواقع زبان بومی واصلی والدین کودک است.

در تعریف زبان مادری ملاک‌هایی به شرح زیر در نظر گرفته می‌شود:

زبان یا زبان‌هایی که فرد: الف) از بدو تولد در معرض آن‌ها قرارگرفته و آن‌ها را فرامی‌گیرد. ب) قادر است به‌طور طبیعی، خودکار و روان به آن‌ها تکلم نماید. ج) خود را با آن‌ها می‌شناسد یا دیگران وی را بر اساس آن‌ها می‌شناسند. د) در برقراری ارتباط با آن‌ها تواناست و مشکلی ندارد. ه) هنگام تکلم به آن‌ها لهجه ندارد؛ اما از دیدگاه درزمانی زبان مادری الزاماً زبان مادر کودک نیست. واژهٔ «مادری» در اصطلاح «زبان مادری» به معنای «اصلی و اساسی» می‌باشد مانند سرزمین مادری، دانشگاه مادر، صنایع مادر، و غیره. بر این اساس می‌توان گفت که زبان مادری هر فردی زبان اجداد و نیاکان وی است هرچند ممکن است وی اکنون نتواند به آن صحبت کند. به‌عنوان‌مثال، زبان مادری فردی که ترکی صحبت می‌کند ولی نیاکانش کورد بوده‌اند کوردی است یا زبان مادری فردی که اکنون کوردی سورانی صحبت می‌کند ولی اجدادش هَورام بوده‌اند هَورامی است یا برعکس و غیره. استدلالی که در تعریف زبان مادری بر اساس دیدگاه تاریخی می‌شود این است که ممکن است فرد روزی به این امر پی ببرد که زبان اجداد و نیاکانش زبانی غیر از زبان کنونی وی بوده است و درنتیجه به یادگیری زبان نیاکان خود علاقه‌مند شود و آن را یاد بگیرد یا اینکه به هردلیلی نتوانسته باشد زبان نیاکان خود را فراگیرد و در صورت فراهم بودن شرایط آن را یاد بگیرد و ازآن‌پس به آن صحبت کند یا حتی ممکن است موفق نشود آن را یاد بگیرد اما خود را با آن بشناسد و بشناساند.

دلایل اهمیت زبان مادری و ضرورت فراگیری و یادگیری آن

الف - زبان مادری در شکل‌گیری هویت و شخصیت کودک تأثیر غیرقابل‌انکاری دارد و درواقع بخشی از هویت فرد است.

ب - کودک از طریق زبانی که فرامی‌گیرد به بیان احساسات خود و شناختش از محیط می‌پردازد.

ج - فراگیری زبان مادری به تداوم پیوند فرد با گذشته و ریشهٔ خود و جلوگیری از گسستن این پیوند و درنتیجه بی‌هویتی به‌طورکلی و بی‌هویتی زبانی به‌طور خاص می‌گردد.

د - در سکته‌های مغزی ایسکمیک، آسیب رایج‌تر آسیب وارد به ناحیهٔ زبان دوم است و فرد معمولاً ابتدا توانایی‌های زبان دوم را از دست می‌دهد درحالی‌که هنوز قادر است به زبان نخستش صحبت کند. زبان دوم زبانی غیر از زبان مادری است که برای اهداف خاصی ازجمله آموزش به کار می‌رود و فرد به‌طور متفاوت با زبان نخستش به آن صحبت می‌کند.

ه - تقریباً تمامی متخصصان آموزشی بر این باورند که کودکان به زبان مادری خود فکر می‌کنند و از طریق زبان مادری بهتر می‌توانند طرز تفکر خود را بیان نمایند.

و - افراد معمولاً زبان مادری را فرامی‌گیرند و زبان دوم یا خارجی را یاد می‌گیرند. در جریان یادگیری زبان دوم و خارجی فرد دست به قیاس می‌زند یعنی زبان دوم و خارجی را با زبان مادری مقایسه می‌کند. «فراگیری» فرایندی طبیعی و ناخودآگاه اما "یادگیری" فرایندی آگاهانه است.

ز - پژوهش‌ها نشان داده‌اند که استفاده از زبان مادری نقش مهمی در یادگیری مؤثر دارد.

ح - فراگیری زبان مادری یادگیری زبان-های دیگر را تسهیل می‌کند و منجر به پیشرفت زبانی و آموزشی می‌شود. کودکان از این طریق به درک عمیق‌تری دست می-یابند و قادر می‌شوند چندین نظام زبانی را مقایسه و استفاده کنند. موفقیت و توانایی در زبان مادری سبب پیشرفت در یادگیری زبان‌های دیگر می‌شود. تحقیقات نشان داده است دانش‌آموزانی که زبان مادری خود را به‌خوبی می‌دانند در آموزش و امتحانات زبان‌های دیگر عملکرد بهتری از خود نشان می‌دهند. فراگیری زبان مادری به‌مراتب بیشتر از در معرض قرار گرفتن اولیه یا طولانی‌مدت زبان‌های دیگر، به یادگیری آن‌ها کمک می‌کند.

ط - تداوم فراگیری زبان مادری برای کودکان درحین آموزش با زبان دوم به دو دلیل ضروری است: نخست آنکه، ازآنجایی‌که تسلط کامل بر زبان مادری حدود ۱۲ سال طول می‌کشد و از طرف دیگر کودکان قبل از این، آموزش به زبان دیگری را شروع می‌کنند، ضروری است فراگیری زبان مادری متوقف نشود تا کودکان بتوانند زبان‌های دیگر را بر پایهٔ زبان اول یاد بگیرند. دوم آنکه، برای اینکه کودکان بتوانند موضوعات علمی را به زبان دوم یاد بگیرند ۵ تا ۷ سال وقت لازم است تا زبان دوم را یاد بگیرند

لذا در این فاصله تداوم فراگیری زبان مادری ضروری است چراکه هنگامی‌که کودکی مفهومی را به زبان مادری یاد می‌گیرد لازم نیست آن را به زبان دوم یاد بگیرد بلکه تنها واژگان را یاد می‌گیرد. در غیر این صورت، کودک باید اول مفاهیم و سپس واژگان و زبان دوم را یاد بگیرد. به‌عبارت‌دیگر، با فراگیری زبان مادری مفاهیم آسان‌تر به زبان‌های دیگر منتقل می‌شوند.

ی - افراد چندزبانه (کسانی که علاوه بر زبان مادری، زبان‌های دیگری نیز بلدند) انعطاف‌پذیرتر هستند، موقعیت‌ها را از چشم‌اندازها و دورنماهای مختلف می‌بینند و در محیط‌های چند فرهنگی راحت‌تر عمل می‌کنند. درواقع هر زبانی روزنه و پنجره‌ای برای شناخت جهان فراهم می-کند و هر چه تعداد این روزنه و پنجره‌ها بیشتر باشد فرد بهتر می‌تواند به بیان احساسات خود بپردازد و درک بهتر، شفاف‌تر و درنتیجه منطقی و درست‌تری از جهان داشته باشد. این افراد در یادگیری زبان‌های دیگر نیز بهتر عمل می‌کنند.

۳۰۰۰ زبان در معرض خطر و نابودی

امروزه در حدود ٦۸۰۰ زبان در سراسر جهان وجود دارند که به لحاظ تعداد گویشور باهم فرق می‌کنند. از این تعداد، ۱۱ زبان هرکدام ۱۰۰ میلیون نفر گویشور بومی یا بیشتر دارند یعنی ۵۱ درصد جمعیت جهان به این زبان‌ها صحبت می-کنند. این زبان‌ها عبارت‌اند از: چینی ماندرین، انگلیسی، اسپانیایی، عربی (با همهٔ گونه‌هایش)، هندی، پرتغالی، بنگالی، روسی، ژاپنی، فرانسوی و آلمانی. ۲۰۰ زبان هم‌زبان ٤٤ درصد از جمعیت جهان هستند. این بدان معناست که بیش از ٦۰۰۰ زبان توسط گروه‌هایی کمتر از ۱ میلیون نفر (هرکدام) تکلم می‌شوند و حتی برخی از آن‌ها کمتر از هزار نفر گویشور دارند. به‌عبارت‌دیگر، ۹۵ درصد زبان‌های دنیا توسط ۵ درصد جمعیت جهان تکلم می‌شوند.

طبق برآورد یونسکو، سه هزار زبان در سراسر جهان در معرض خطر و نابودی هستند. زبان‌های در معرض خطر به زبان-هایی گفته می‌شود که در یکی از سه وضعیت زیر قرار داشته باشند: الف) کودکان دیگر این زبان‌ها را به‌عنوان زبان مادری در خانه یاد نمی‌گیرند (قطعاً در معرض خطر). ب) پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها یا نسل مسن‌تر از آن‌ها به این زبان‌ها تکلم می‌کنند و درحالی‌که پدر و مادرها این زبان‌ها را می‌فهمند و متوجه می‌شوند اما با کودکان یا با خودشان به این زبان‌ها صحبت نمی-کنند (شدیداً در معرض خطر). ج) جوان-ترین گویشوران این زبان‌ها پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها و نسل‌های مسن‌تر از آن‌ها هستند و آن‌ها نیز به‌طور کامل از این زبان‌ها استفاده نمی‌کنند (وضعیت بحرانی). زبان مرده و خاموش نیز زبانی است که هیچ گویشوری ندارد یعنی دیگر کسی به آن صحبت نمی‌کند.

هَورامی در جرگهٔ زبان‌های در معرض خطر

یونسکو تعدادی از زبان‌های ایرانی ازجمله هَورامی را جزو زبان‌های در معرض خطر معرفی کرده است و هشدار داده است که اگر اقدامات لازم، مناسب و به‌موقع در این زمینه انجام نگیرد خطر نابودی و خاموشی این زبان حتمی است. یکی از مهم‌ترین عوامل ماندگاری یا نابودی یک زبان گویشوران آن زبان هستند؛ به قول شاعر: «به غمخوارگی چون سرانگشت من/ نخارد کس اندر جهان پشت من». نحوهٔ نگرش، اقدام و عمل گویشوران یک زبان می‌تواند در ماندگاری یا نابودی زبانشان نقشی تعیین-کننده داشته باشد. به‌عنوان‌مثال، همان‌گونه که اشاره شد، آنچه سبب شد زبان بنگالی ملی و رسمی اعلام شود تلاش گویشوران این زبان به‌ویژه قشر تحصیل‌کرده بود.

یکی از مهم‌ترین عواملی که باعث شده است هورامی در جرگهٔ زبان‌های در معرض خطر قرار گیرد شیوهٔ عملکرد گویشوران این زبان است. به‌عنوان نمونه، متأسفانه معمولاً کودکانی که زبان پدر و مادرشان متفاوت است یعنی زبان یکی از آن‌ها هورامی و زبان دیگری زبانی غیر از هَورامی (فارسی، کردی سورانی یا هر زبان دیگری) می‌باشد، اصولاً هورامی بلد نیستند. به‌عبارت‌دیگر، کودکان دیگر این زبان را به‌عنوان زبان مادری در خانه یاد نمی‌گیرند یعنی هورامی به لحاظ در معرض خطر بودن در وضعیت «الف» (قطعاً در معرض خطر) قرار دارد. زبانی که این کودکان فرامی‌گیرند هر زبان دیگری غیر از هورامی است. اگر از والدین این کودکان در این رابطه سؤال شود معمولاً به استدلال‌های آبکی و سست، سطحی و بی‌پایه و اساس متوسل می‌شوند ازجمله اینکه فراگیری هم‌زمان دو یا چند زبان توسط کودک امکان‌پذیر نیست و سبب می‌شود که وی هیچ‌کدام را درست فرانگیرد؛ استدلالی که نه‌تنها مبنایی علمی ندارد بلکه به لحاظ علمی عکس آن صادق است یعنی اگر کودک در طول دورهٔ بحرانی در معرض نه‌تنها دو زبان بلکه چندین زبان قرار گیرد این توانایی را دارد که همهٔ آن‌ها را به‌طور کامل فراگیرد. دورهٔ بحرانی از بدو تولد تا سن بلوغ است. به‌علاوه، به فرض این استدلال هم درست باشد آنگاه پرسش بعدی این است که چرا و برچه اساسی باید کودک هورامی را فرانگیرد بلکه زبان دیگر را فراگیرد یعنی در انتخاب بین دو زبان که کودک باید فراگیرد چرا باید زبان دیگر (غیر از هورامی) انتخاب شود؟ برعکس، هر پدر و مادر عاقل، منطقی و آگاه به حقوق کودک خود تلاش می‌کند در خانه به هورامی با کودکش صحبت کند و شرایطی را فراهم نماید که وی نخست هورامی را فراگیرد چراکه محیط بیرون از خانه باعث می‌شود زبان دیگر (فارسی، کردی سورانی و غیره) را یاد بگیرد. والدینی که زبانشان یکی نیست باید بدانند و به این سطح از درک و فهم برسند که این حق کودک آن‌هاست که زبان هردوی آن‌ها (هر زبانی که باشد) را به‌درستی فراگیرد و در حقیقت زبان مادری چنین کودکی هم‌زبان پدر و هم مادر اوست و وظیفهٔ آن‌هاست در این زمینه از هیچ کوششی دریغ نکنند. در غیر این صورت، هیچ استدلال منطقی غیر از عدم آگاهی، عادات فرهنگی غلط، ندانم-کاری و ظلم در حق کودک خود نمی‌تواند اقدام آنان را توجیه نماید و قطعاً در زمان مناسب بابت اهمال در این کار مورد مؤاخذه و سرزنش قرار خواهند گرفت.

جملات قصار تنی چند از بزرگان دربارهٔ اهمیت زبان مادری

- زبان ارزشمندترین میراث یک ملت است (شوپنهاور).
- اگر زبان ملتی از بین برود آن ملت هم از صحنهٔ هستی خارج می‌شود (هایدگر).
- زبان من جهان من و جهان من زبان من است (ویتگنشتاین).
- اگر بخواهند شمارا وابسته سازند نخست سراغ زبانتان می‌روند (استوارت میل).
- اگر با فردی به زبانی که می‌فهمد صحبت کنید حرفتان به مغزش می‌رسد اما اگر با او به زبان مادریش صحبت کنید حرفتان به دلش می‌نشیند (ماندلا).
- فردی که زبان مادری خود را نداند همانند فردی است که کلید زندانش گم‌شده باشد (دوده).
- اگر پدران و مادران معتقد باشند و بدانند زبان آن‌ها مهم و ارزشمند است به زبان خود با بچه‌هایشان صحبت می‌کنند (جورج برادون).
- کسی که زبان مادریش را نداند و یاد نگیرد وحشی است (مَثَل فرانسوی).

کۆڵبەرنامە
چیرۆکی ژێرهەرەس

پێشکەشە بە ڕۆحی هەموو کۆڵبەرانی گیانبەختکردووی ڕێگای نان و ژیان

■ ئەمجەد حەیدەری

قەتارێک تارمایی، بەریز لە دڵی شەوەزەنگدا ملی ڕێگایان گرتووە و هەر جمەیان دێ. خرمەی بەستەڵەک و بەفری ژێر پێیان خەوبان لە چاوی چیا زراندووە و کۆکە و هەناسەبڕکێ تێکەڵی لووڕەی جارجارەی سەرلووتکەی چیا دەبێت و ترس هەتامۆخی ئێسقان دەزریکێنێ...

«ڕێبوار» جامانەکەی لە سەرو ملی پێچاوە و هەردوو دەستی لە شریتی کۆڵەکەی توند کردووە. پەیتا پەیتا سەر هەڵ ئەبڕێ و ئارەقی نێوچاوانی بە قۆڵی پاڵتاوەکەی ئەسڕێ و دەڕوانێتە ناوقەدی شاخ و ئەمجارەیان ئەژنۆکانی زۆر بێهێز دەنوێنن.

ڕەشەبایەکی قایم هەڵدەپێچێتە ناو بناری کۆیستان و دەیکا بە بۆران و لە ناو دەوەنەکاندا وەک جەردە پەلاماری قەتاری کۆڵبەرەکان ئەدا.

پرووشکەی بەفر و ئارەقی ناوچاوانی وەک قامچی، سەر تەوێڵ و ڕوومەتی دەخاتە ژان و هەڵمی هەناسەی ئەوەندەی تر دەیهێنێتە سۆ. خەیاڵ هەڵی دەگرێ. هەر دوو لاقی لە کۆنترۆڵی دەرچوون و دوای هەموو خلیسکانێک تەزوو لە تەوقی سەریەوە بە هەموو لەشیدا دەگەڕێ. جارێکی تر خەیاڵ دەیباتەوە: کازیوە گیان ئادەی وەرە بزانە بابە چی بۆ هێناویتەوە؛ دەی چاوەکانت بنووقێنە جا ئەتدەمێ! کازیوە بووکەڵەکە توند بەسنگەوە دەنووسێنێ و هەر دوو چاوەگەشەکانی بریسکەی شادی دێت و کۆڵمە ئاڵەکانی سوور هەڵدەگەڕێ؛ باوەش بە ملی باوکیا ئەکا و ڕێبواریش تێر ماچی ئەکا.

کرێوە و بۆران ڕوو لە زیاد بوونە و چاو چاو نابینێ. لە دوێنێوە ئەژنۆیەک بەفر باریوە؛ کۆڵبەرەکان ڕێگایان لێ هەڵە بووە و شەکەت و ماندووبە کوێستاناهەڵئەگەڕێن.

دوکتۆر گیان تۆخوا فریامانکەوە، بەشکەم عیلاجێ شەفایەک لای جەنابتان بێ! بەو غەوسەی لەنگەری بەغای گرتووە هەرچی هەس و نییەسم ئەیفرۆشم، بەشکەم خێزانم چاک بێتەوە.

قەتاری کۆڵبەرەکان تەنک کەوتوون. چەن کەسێکیان بەجێماون و هیچ دیارنین. قورعانە گەورەکەی نگڵ بەسەلامەت بگەڕێینەوە ناومااڵ و خێزانمان.

ئای ئەختەر، چەنێ بڵێم ئەونە خەفەت مەخۆ. ئەی دوکتۆر نەیوت خەفەت وەک سەم وایە بوت؟! ئەم دەرمان و دەرزیبانە، تازە لە دەرمانخانە وەرم گرتووە؛ بەیانی بە تویتاکەی کا ڕۆسەم ئەڕۆین بۆ مەریوان ئەیوەشێنین. مەولوویم نەزر کردووە ئیشەڵا چاک ئەبیتەوە و کراسێکت بۆ ئەسێنم بەدڵ خۆت. ئێژن ئەم دوکتۆرە تازە لە خارج هەتووەتۆ؛ مەکتەبەکەی زۆر قەرەبااڵغە.

کوواڵک و کرێوە سەری لە ئاسمانیش تێک داوە. لەپڕێکا سەری گێژ دەخوات و کڵێڵە بەفری ژێر قاچی ئەتەپێ و وەک گوڵۆڵەبەن تلێر ئەبیتەوە. «حەزرەت غەوس... پیران تەریقەت ئاگات لێم بێ».

کۆڵەکە لە پشتی دائەکەوێ و وەک تەزبیحی چڕاوهەریە کەوبەاڵیە کا ئەپژێ:

ئای باوکەڕۆ چۆن ڕەنج بەخەسار بووم؛ باشە چی جواب بدەمەوە؟

مام ڕەحمان... هیوا... سمای... ئەرێ لە کوێن بۆ دەنگتان نییە؟!

هەڵئەسێتەوە سەرپێ. دەستێ دێنێ بە سەروڕیشیا بەفرەکە بسڕێتەوە، هەست بە هیچ ناکا؛ پەنجەکانی ژانی تێزاوە و بیشیبڕن بەخۆی نازانێ. شریفێک لە کۆڵەکەی، دوو سێ گوریس ئەوالتڕوەتە کەتووە.

-بابە، بابە گیان ئەها نمرەکانم سەیرکە، من و هەاڵڵەزیرەکترین قوتابیی پۆلەکەی خۆمانین. باشە باوانەکەم با ئەمجارەیان بێمەوە یەک دەستە قەڵەم ڕەنگی جوانت بۆ ئەسێنم.

مام ڕەحمان ئەمە تۆی؟... ئۆخەی. ئای چیمان بەسەرهات! ئەگەر لە ترسی ئەوسەگبابانە نەبوایە، بۆ خۆمان ئەخستە ناو ئەم بەاڵیە و خۆمان ئەدا لەم کوێستانە بەرز و پڕ مەترسییە. ماشەاڵ ئەمسااڵ بەفر قەرەبووی ساااڵنی ڕابردووی کردۆتەوە و عەرز و ئاسمانی گرتووە. دەخیلتم مام ڕەحمان تۆ کۆنە ڕاوچی و شارەزای ئەم شاخەی بەشکەم دەرباز بین.

باوکی ئەختەر دووکەڵی تووتنەکەی لە کونەلووتیەوە وەک ڕەشمار دەر ئەکا و پیرۆزبایی ئەڵێ بە کاک زۆراب. ڕێبواریش خێرا پەلاماری دەستی خەزووری ئەدا و ماچی ئەکا... دەنگی چەپڵە و گۆرانی لە دەور ئاواییشەوە دێتە گوێ و ڕێبوار لە شەرمان سوور هەڵگەڕاوە.

بەخوا مام ڕەحمان ئەم ئێوارە دایکم زۆر تکای کرد نەیەم بۆ کۆڵ؛ ئەیوت ڕۆڵە من ئەم قژەم لە ئاشا سپی نەکردووە، لە کوێستان بەفر زۆر ئەبارێ و دڵم ها لە مشتما، حەز ناکەم ئەم سەفەرە بڕۆی بۆ کۆڵ؛ ئەختەر و کازیوە بێنە بۆ ئێرە؛ کولێرە و مەژگە ئەکەین و ئەمشەو پێکەوە ئەبین. ئەرێ مام ڕەحمان ئەم ڕێگە زۆر غەریب دێتە بەرچاوم؛ دنیاش زۆر بێدەنگە. ئەمە چوار ساڵە خەریکی کۆڵبەری و ڕۆژڕەشیم، نازانم بۆ دنیام لێ بووە بە چەرمە چۆڵەکەوە.

کورە بەتوون... بەس ئەمجارە نەجاتمان بێ و بێوەی بگەڕێینەوە، تەاڵقی لێ ئەخۆم کۆڵبەری ناکەم و کۆڵ بۆ باوکیشم هەڵ ناگرم. ئەڕۆم بۆ تاران... کورە چوزانم بۆ ئەوشارانە بۆ کرێکاری، خۆ سەری دنیا بە پووش نەگیراوە.

یەک پشتوێن بەفر باریوە؛ برسیەتی و سەرما هێزی بۆ نەهێشتووەتەوە. هەر دوو دەستی دەکا بە ناو دەمیا و هەتا هێزی تیایە هااڵوی ناو دەمی پیا ئەکا.

تف لەو چارەنووسە؛ چۆن ئەم شەوگار و بەفرە نابڕێتەوە.

مام ڕەحمان بە گۆچان ڕێگا ئەپشکنێ و تا کامەی گۆچانەکەی نوقمی بەفر ئەبێت.

کازیوە گیان، تاقانەکەی باوکی، ئاگات لە دایکت بێ دەرمانەکانی بخوات. ئادەی خێرا ئەو مەکینە و ئاوێنەم بۆ بێنە با ڕیشم بتاشم؛ جا بۆ نەورۆز و ساڵی تازە، یەک دەس جلی جوان و کەوشی بەرزت بۆ ئەسێنم.

هەناسەم زۆر توند بووە، گوێم، گوێم ، مام ڕەحمان گوێت لێیە؟...تۆ نایبیسی... ئەها ، ئەها... ئەڵێی بەفر، دەنگی گرمە و هاڕەهاڕەی بەفر. ئای برارۆ... ئای...ئای کازیوە گیان... هەرەس... ڕنوو... هەرەس مام ڕەحمان، یا غەوس یا مەرقەدەکەی...

هەرەس.. لە ماوەی چاوتروکانێکا عەرز و ئاسمان بەیەک گەیشتن؛ بەفر و هەرەس باوەشیان بۆ ڕێبوار و مام ڕەحمان گرتەوە. ئەڵێی شاخ گیانی لەبەرە و لە ئێوارەوە سەیری قەتاری کۆڵبەرەکان ئەکات و هەر جمەیان دێ. ئیتر شاخ تاقەتی دیتنی ئەم هەموو هەوڵ و کۆڕەوەرییەی نەبوو و تەزووی پێدا هات، تەزووەکی تا سەر ئێسقان تاڵ و کتوپڕ وەک بروسکە؛ کڵێڵە بەفری سەرشاخیش کەوتنە سەما و بەرەو دڵە مێهرەبانەکەی ڕێبوار کەوتنە ڕێ... ئاخر دڵی ڕێبوار زۆژۆژۆر گەورە بوو، پان و بەرین بەقەد هەموو ئەم دونیایە.

((هۆکاکی ڕێبوار خۆ منیش ڕێبوارم
خۆ منیش وێنەی تۆ خاڵە دڵ بریندارم))

ئێستا ئیتر ئەختەر لە دەاڵقەی چاوەڕوانییەوە دەڕوانێتە شاخ و فرمێسکی حەسرەت هەڵدەڕێژێ و کازیوە لە سەر بانیجە ڕاوەستاوە و شنەی شەماڵی مانگی گوڵان ئەدا لە پرچ و ئەگریجەکەی و چاوە گەشەکانی بەسراوەتەوە بە ڕێگەی الماڵان و چاوەڕێی هاتنەوەی باوکی دەکا. ئێستا بەجارێ دەنگی سرووەدی «خوایە وەتەن ئاواکەی»ی منااڵنی قوتابخانە بەرەو ئاسمان هەڵدەکشێ و کازیوە لە سەر تەختە ڕەشی پۆل بە دەستە بچکۆلەکانی دەنووسێ:

بابا نان داد، بابا جان داد.

منااڵ هەموو بە یەکدەنگ هاوار دەکەن:

بابا نان داد، بابا جان داد.

ئیتر لەو ڕۆژەوە هەموو شەوێ تا بەربەیان، قەتارێک ئەستێرەی گەش لە سەر ئاسمانی شاخ ئەدرەوشێنەوە و جمەیان دێ...

هەر جمەیان دێ...

ئەوکاتەی شێتێ تەنیا دەکەوێت

■ موحەمەد دانش

هەر لە منااڵییەوە کەسایەتیی ئەو بەاڵمەوە سەیر بوو، ژنێکی جیاواز بوو، خەیاڵی بەهێز بوو، پیاوانە جوێنی ئەدا، پیاوانە هەڕەشەی ئەکرد، شای بە کاڵیار ئەزانی. حەزی لە شتی جیاواز ئەکرد و زۆر شتی تر ببوە هۆی ئەوەی حەزکەم لێی نزیک بمەوە و بڕێک بیدوێنم.

ئەو هەڵەم بۆ نەڕەخسا تاکوو ئەو سەردەمەی بوومە خاوەنی سووپرمارکێت، ساااڵنێک لەمەوپێش لە نزیک مەیانی بێسارانی مەریوان سووپرمارکێتێکم بوو کە بەڕێکەوت ئەو ماوەیە ببوە ڕێی هاتوچۆی "حەیات". هەموو نیوەڕۆیەک ئەهات بۆ ئەو دەورە و دوای چەقڵەجەنگێی لەگەڵ منااڵە مەدرەسەیی، لە سێبەرێکا لێی دائەنیشت؛ منیش ئەچووم لای و جاروبار ئاوێکی چیاو یان خواردنێکی ترم بۆ ئەبرد؛ ئەمانە بووە سەرەتای پێوەندییەک کە وای لێ هات ئیتر ئەهاتە دووکان و لە پشتی دەغڵ و شوێنی دانیشتنی خۆم بەسەعات دائەنیشت. ئەم دانیشتنەی ئەببوە هۆی ئەوەی بڕێ منااڵ یان گەورەیش سڵیان کردایە لەوەی کە بێنە الم و شت بسێنن؛ کە ئەڵبەت بۆ من فەیزی ئەو زاڵتر بوو لەو چوار قرانە.

باسی شتی جۆراوجۆری بۆ ئەکردم، زۆر وەخت ئەمویست بینووسم یان فیلمی لێ گرم یان لانی کەم دەنگەکانی تۆمار کەم، کەچی نەیەهێشت و پێی ناخۆش بوو، حەزی ئەکرد بە هەموو گیانم تەنیا گوێی بۆ بگرم؛ بۆ هەموو نەهامەتییەکانی، بۆ هەموو ئەو شتانەی کەس گوێی بۆ نەگرتووە یا باوەڕی نەکردووە یا پێیان ڕابواردووە؛ زۆر وەخت قسەی تکراری ئەگێڕاوە، بۆ نموونە چیرۆکی سەعای برای و براژنی دە جار ئەگێڕاوە، بڕێ وەخت ئەگریا، بڕە وەختێ پێ ئەکەنی، ئەگەر منیش پێکەنیمایە تووڕە ئەبوو و هەڵئەساوە بۆم.

جارێکیان بابەتێکم لەسەر نووسی، لە ژێر ناوی "ئەو کاتەی شێتێ تەنیا ئەکەوێت"، خۆیشم چەن وێنەیێکم لێگرت، لە دانەیەکیانا لە الی دووکانەکەما دانیشتبوو وتم بێسە با عەکسێکت لێ گرم، وتی بێسە خۆم عەکسێکم هەیە بزا بە دڵتە؟ ئەو عەکسەی لە گیرفانی سوخمەکەی دەرهانی و منیش وێنەیەکم گرت لە خۆی و وێنەکەی. دواتر بابەتەکە و وێنەکانم لە وێبلاگێکی خۆم دانا؛ گۆڤاری "وارڤین" لە باشوور، ئەو بابەتەی لە وێبلاگەکە هەڵگرتبوو و لە چاپی دابوو. گۆڤارەکەیان بۆ ناردبووم، ڕۆژێ حەیات هات و پێم نیشان دا، وتم ئەها وێنەی تۆیان لە چاپ داوە، سەیری کرد و فرمیەک پێکەنی، لەو پێکەنینانە کە ئەکەوت بە پشتا، ئەچووە دەرۆ و تاوێ دوای ئەوە ئەهاتۆ و تماشایە تری ئەکرد و ئەونەی تر پێ ئەکەنی. چەن ساڵێ دوای ئەوە حەیات لە شار نەما، شار شتێکی کەم بوو، مەریوان بێ حەیات الرەو سەنگ بوو، هاوسەنگییەکەی تێک چووبوو؛ لەم ڕۆژانا هەوالی کۆچی دواییی باڵو کرایەوە، بەاڵم حەیات لەو وەختەی لێرە نەماوە مردووە؛ مەریوان بێ حەیاتی پێوە دیارە و دیار ئەمێنێ.

.....

ئەمەی خوارەوە دەقی ئەو بابەتەیە کە ساڵی ٢٠٠٩ی زایینی نووسیبووم:

لەم ڕۆژگارە خەیاڵ قرانەدا هەموومان مەحکوومین بە ژیانی جدی.

"حەیات سەعا مردووە"

کام مەریوانی هەیە تەنیا بۆ جارێکیش بووبێت ئەو ڕستەیە نەبیستبێت؟ یان لەوانەیشە خۆی وتبێتی!

حەیات پیرەکچێکی هەورامییە کە ساااڵنێکی دوور و درێژە لە مەریواندا ئەژی. ئەو لە دنیایەکی خەیاڵیدا، کە خۆی دروستی کردووە بۆ خۆی ئەژیی. لە دنیاکەی خۆیدا کەسێک بە ناوی سەعا برایەتی و بەو پێیەش براژن و برازایشی هەیە. لە دنیای ڕاستیشدا سەعا هەیە، بەاڵم هیچ پێوەندیەکی بە حەیاتەوە نییە. بەاڵم ئەو هەر سووڕە لەسەر ئەوەی کە سەعا برایەتی. چەند ساڵ لەمەوپێش کەریمیش برای بوو، واتە هەر بەو شێوەی کە سەعای کردبووە برای خۆی، کەریم ناوێکیشی بەبرا دانابوو.

ئەیگێڕنەوە کە گوایە حەیات کاتی خۆی جارێکیان شووی کردووە، بەاڵم شەوی زەماوەندەکەی کاتێ زاوا ویستوویەتی لەگەڵی بخەوێت هاواری کردووە کە خەڵکەکە ئەم کابرایە دەیەوێ ئیشی خراپم لەگەڵ بکات و دواتریش لە دەستی هەڵهاتووە و ئیتر بۆ لەوەودوا حەیات قەد شووی نەکردووە.

پێستێکی ئەستوور و سەوزەی هەیە؛ کاتێ لە کەسێک دەڕوانێ چاوی مژۆڵ دەکاتەوە، ئەڵێی لەگەڵ تۆ ئەدوێت و ناشدوێت یان بەپێچەوانەوە. هەمیشە گلەیی هەیە کە گوایە سەعای برای لێی دەدا، ئەڵێ ئەها قاچم کەوە بووەتەوە، سەیرکە باڵم چی لێ هاتووە... ئەڵێ هەموو ئێوارەیەک سەعا لێم دەدا؛

-ئەزانم هی چیبە! براژنم فێتنەییم ئەکات، ئا هی ئەوەیە ئەگینا کاکە سەعام ئەوەندە خراپ نییە.

تا ئاستی مردن براکەی خۆش دەوێ؛ هەرچیش لێی بدات و ئەزیەتی بکات، هەر خۆشی ئەوێت.

زۆر لەمێژە منااڵنی شار بە هەواڵی درۆیینی مردنی براکەی یان براکانی تووڕەی ئەکەن؛

حەیات، سەعا مردووە! حەیات، کەریم مردووە!

حەیات کاتێ ئەمە ئەبیستێ بە بەرد ئەنێت بەشوێنیانەوە، هەر منااڵێکی بەر پەل بکەوێت لێی ئەدا و دەیکاتە گریان. ئەڵبەت ئەمە تەنها بۆ منااڵن نییە، بەڵکوو گەورەکانیش هەر بەوە تووڕەی ئەکەن، کاتی وا هەیە کە زۆر تووڕە ئەبێ، شیشەی ماڵ و دووکان یان هی ماشین ئەشکێنێت.

بە هاوین و زستان دوو کۆتی لەبەردایە، یەکیان سووڕێکی گەشە و ئەوی تریان نەختێ کاڵتر، هەریەکەو دوو سێ گیرفانی گەورەگەورەی هەیە کە هەمیشە پڕیە لە خواردەمەنی، ئەڵبەت نەک بۆ خۆی، ئەو ئەڵێ بۆ منااڵکانی سەعای ئەبەمەوە. کراسە کوردییەکەی بەری، هەندێ جار ئااڵ و هەندێ جار کەوەیەکی کاڵ. هەمیشە کەوشی پیاوانە لە پێ ئەکات، قاچەکانی زل زل و قڵیش قڵیش وەک قاچی پیاوی فەالە؛ دەستەکانی زبر وەک دەستی کرێکار.

وەک ڕاستییەک، گەورە و چکۆلە و ژن و پیاو و کچ و کوڕی ئەم شارە لە هەر چینێکەوە بگرە لە حەیات ئەترسن. تەنانەت هەموو شێتەکانی تری شار، هەر لەبەر ئەوەیە دایک و باوکان بۆ ترساندنی منااڵەکانیان لە حەیات کەڵک وەر ئەگرن.

- مەڕۆ دەرۆ حەیات لێت دەدا.

- فاڵنەکار مەکە ئەگەرنا حەیاتت بۆ بانگ ئەکەم.

- فاڵن شت نەخۆی یان فاڵن شت بخۆی، ئەڵێم حەیات بێت بۆت.

جا سەیر لەوەدایە ئەو منااڵنەی کە وا دایک و باوکیان بە حەیات ئەیانترساندن ئێستا خۆیشیان منااڵکانیان بە حەیات ئەترسێنن. حەیات بۆ منااڵنی مەریوانی ڕۆڵی گورگانەشەوێی ئەوسا دەگێڕێ. بەدڵنیاییەوە ئەڵێم حەیات دەوری ڕاستەوخۆی هەبووە لە پەروەردەی منداڵانی مەریوانیدا.

لە ناو گەورەکانیشدا حەیات هەندێ جار دەبێتە سەرگەرمی و ڕابواردنی خەڵکانی بازاڕی. ئەوان کاتێ بێکارن حەیات ئەدوێنن و تووڕەی ئەکەن یان تەلەفوونی پێ ئەدەن و ئەڵێن سەعالەوبەری هێڵەوەیە فەرموو قسەبکە، ئەویش هەرکەس لەوبەری تەلەفوونەوە بێت بە سەعای ئەزانێ، بۆیە دەست ئەکا بە قسەکردن و گلەیی و بناشت و زۆر وتەی تر، کاتی وا هەیە دوو کاتژمێر قسەی هەیە بۆ سەعای برای.

حەیات، سەرسەختانە باوەڕی هەیە بە دنیاکەی خۆی؛ لەدرێژەی ئەم دوو دەیەیەدا یەک زەرە گومان ڕەخنەی نەکردووەتە باوەڕەکانی، بگرە دنیاکەشی بەرفراوانتر کردووە؛ بەبڕوای ئەو ئێستا سەعا، هەرزەکار و گەورەکچی هەیە.

بەاڵم ئێستا حەیات پیر بووە، قەیرەکچێکی ماندوو کە لە خەم و خەفەتدا خەریکە بخنکێ. ئاخر ئەاڵین شێت خەفەتی نییە! باوەڕتان بێ حەیات بەقەدەر هەموو دونیا خەفەتی هەیە، خۆ جارانیش هەر بووی بەاڵم لانیکەم خەڵک تاقەتیان بوو گوێ گرن لە وتەی دڵی؛ لانیکەم هاودەورەکانی خۆی هەبوون و دونیایەکی خۆشیان بۆ خۆیان دروست ئەکرد.

حەیات بەمردنی "هەپە" زۆر لێی قەومایە، هەستی بە دڵتەنگییەکی زۆر کرد و خۆی لە دنیایەکی بێهاوڕێدا بینیی. پەشیمانە، پەشیمانە لەوەی کە ڕاوی دەنا لەم چواردەوڕیان بۆ ئەو چواردەوڕیان، پەشیمانە لەوەی ئەیبەستەوە بە تاڵە دەزوویەک لە بەیانییەوە تا ئێوارە.

تا زەمانێ زەمانی بوو ژن و منااڵ و پیاوی گەڕەکێکی ئەکردە کون؛ جا بۆ کەس ئەیوێرا لە پەنجەرەشەوە فزە بکات! کەی حەیات ئەوەبوو دوو سێ منااڵە سوسول گەمەی پێ بکەن، ئەو لەگەڵ دینارفرۆشەکانی مەیدانی ئیستادیۆم زۆرانی ئەگرت، زیاتر لە٤٠٠ تا ٥٠٠دینارفرۆش لەوێ بوون، کاتێ مەیلی لێ بوایەت هەر هەموویانی بەجارێ ڕاو دەنا و مەیدانی پێ چۆڵ ئەکردن و بەتەنیا ئەمایەوە.

ئاخر حەیات ئەم منااڵورتکانەی ئێستا هاتوون(شێتانی تازە) بەهاوشانی خۆی نازانێت؛ لەڕاستیدا حەیات سەر بەمەکتەبێک بوو کە ئێستا تاق بۆ خۆی ماوەتەوە؛ هەموویان یان مردوون یان تەسلیمی دنیای واقع بوون، یان پیر و پەککەوتە لە ماڵەوە کەوتوون، تەنیا و تەنیا خەریکە ئیدۆلۆژی بیرێک لەگەڵ خۆی ڕادەکێشت، قاچەکانی کفت، لێوەکانی وشک و شانی قورس و هەناسەی بڕاو و ... بێهێز، بێهێز خەریکە ئەڕوات.

بەاڵم ئەمجارە حەیات قەد کەیفی بەچۆڵ کردنی مەیدانەکە نەهاتووە، ڕۆژانە ملی ڕێی زرێبار ئەگرێت و ورتەورت و لەژێرلچەوە بە هەورامی بە باڵی سەعای برایدا گۆرانی ئەڵێت.

ناوی ئاژەاڵن لە پەندی پێشینیان و کولتووری کوردەواریدا
(بەشی یەکەم)

ماموستا ئەحمەد موسەنەفی

پەندی پێشینیان بەشێکە لە کولتور و وێژەی هەر نەتەوەیەک؛ دیارە نەتەوەی کوردیش وەک زۆربەی نەتەوەکانی دیکە لەو شتە بێبەری نییە و بەشێک لە ژیانی کولتووریی ئێمە، لە ڕێگەی قسەی نەستەق و پەندەکانەوە، لە ڈەاڵقەی زمان و سازکردنی ڕستەگەلی پڕمانا(چ بەخاس و چ بە خراپ) خۆ دەنوێنێ. بەنیازم لە پێناو پاراستن و هەوڵدان بۆ نەفەوتانی ئەم بەشە لە کولتوور و وێژەی کوردی، لەڕێگای مانگنامەی «چیا»وە هەر جارەو هەندێک لەو پەندانە، بخەمە بەردەستی خوێنەران. ئەوەی کە ئەم کارە لە کۆکردنەوەکانی دیکەی پەندەکان جیا دەکاتەوە، ئەوەیە کە ئەم پەندانە تەنها ئەو ڕستەگەلە لە خۆ دەگرن کە ناو یان ناوەڵناوی ئاژەاڵنێکی تێدا بەکار هێنرابێت.

پیتی «ئەلف»

ئاخر لە **گایە**، چی بدەم بە گەدایە
ئاخری پیری **تانجی**م پێ دەگری
ئاژەاڵ کە خورا، چ **گورگ** بێ و چ سوار
ئاغەژنی نەشمیلە، خت ناکا لە **پشیلە**
ئەسپ و پاڵەوان، بۆ ڕۆژی مەیدان
ئەسپ و **هێستر** شەڕ ئەکەن، گچکە لە لەوەڕ ئەکەن
ئەسپی بێلەغاو، زین فڕێ ئەدا
ئەسپی چاک، قامچی ناوێ
ئەسپی خەاڵتی، تماشای دیانی ناوێ
ئەمان بێئاگا، ئەو **ئەسپی** زین کردووە
ئەڵێی **ئەسپی** سەرکەشە
ئەسپ کە سەرکەش بێ، زین فڕێ دەدا
ئەسپ کە هی غار بێ، بۆ بار نابێ
ئەسپیان نااڵ ئەکرد، **کەرە**شەل سمی هەڵ ئەبڕی
ئەسپت سەند سواری بە، مەترسە غاری بە
ئەگەر **هەڵوا** دابنی، مێش دەوری ئەدەن
ئەگەر **سەگ** نەبێ، **گورگ** ئەتخوات
ئەگەر بۆزەنیی **سەگ** بە **گورگەوە** بوایە، مردووی لە قەبرا دەر ئەهێنا
ئەو **سەگە** ئەو زنجیرە ناژی لە ملیا
ئەو **کێچ**ە لە گوێتا دەبڕێنە
ئەوا هات و **گا** گووی نەکرد
ئەو دزە و ئەمیش **بزن**
ئەوەی الر سواری **وشتر** بێ ئاخری دائەکەوێ
ئەسپی بۆ زین کردووە
ئەڵێی **ئەسپێی** ناو کەوا کۆنەیە
ئەسپێ لە باخەڵیا سەوزەڵێ خانم ئەڵێ
ئەڵێی چاوە **قرژانگە**
ئەڵێی **پشیلە**ی ناوچێشتخانەیە
ئەڵێی **پشیلە**یە و دووگی بینیوە
ئەڵێی پێ بە سەر **مێلوورە** دائەنێ
ئەڵێی **سەگی** دەرزی خواردووە
ئەڵێی **کتکە**نەوتینەیە
ئەڵێی کوێری **ئەسپێ** لە مشتە
ئەڵێی **کۆاڵرەی** باڵشکاوە
ئەڵێی **کەوی** بنێشتخۆرە
ئەڵێی **گای** بنەیە
ئەڵێی **گایە** و بۆ چەقۆ ئەڕوانێ
ئەڵێی گمیزی **گایە**
ئەڵێێ **گیسکی** قەرزاران نەگرتووە
ئەڵێی **گیسکی** ناودێیە
ئەڵێی لۆتیی **مەیموون** مردووە
ئەڵێی **مانگای** مالوانە
ئەڵێی **مریشکی** کلک هەڵکشاوە
ئەڵێی **مشکی** سەر خەرێنەیە
ئەڵێی **مشکی** سەر تەختە
ئەڵێی **مشکی** ناو جەواڵە
ئەڵێی **مێش** مازووە
ئەڵێێ **ورچی** دەسشکاوە
ئەڵێی ڕۆن **قازی** خواردووە
ئەڵێی ڕۆن **قازی** لێ ئەدەن
ئەڵێی... **کەمتیاری**پێیە
ئەچێ بە قوڕگی **شێرا**
ئێسقان بێ و کەوتبێتە دەمی **سەگ**
ئێسقان شیاوی **سەگە**

پیتی «ب»

با **سەگ** هەر لە مانگەشەو بوەڕێ
باجی **گای** شێت لە **گا**گەل ئەسێنن
باری **کەر** دایم قورسە
باڕێ تفەنگ بنێ لە **کەر، گورگ** ئەیخوا
بایەقوشئەخوێنێ، چۆڵی ئەنوێنێ
باڕێ کە **وشتر** هەڵدەگڕێ مەچۆرە بەری
ببڕێ لە گەل، ئەیخۆن **سەگەل**
بچی بە الی **سەگەل**ا هەر لێت ئەوەڕن
بزمار بە **گای**ە
بزن بای کرد، خۆی بۆ ناگیرێ
بزن بخە ژێر دەسارِ، ناکەوێ لە قارەقارِ
بزن بۆ بێرە، **گاجووت** بۆ گێرە
بزن لە حەیبەتی گیان و قەساب لە حەیبەتی پیو
بزن هەیشە عەیبی ها بەدەرۆ، **مەڕ** جارێ دەرکەوت هێ هێیی لێ کرد
بزن بۆ یەک شەو جێگەی خۆی خۆش ئەکا
بزن نەگبەتی هات، نانی شوان ئەخوات
بزنی گەڕۆڵ، هەر ژمارە تەواو ئەکات
بزنی گەڕ، ڕانێک گەڕ ئەکات
بزن خاوەنی لەگەڵ نەبێ **گورگ** ئەیخوا
بزنێکت ببێ خەمێک هەیە
بزنێک ئەکا بە سەیەقەی ئەو **بزنەکەی** تر
بزنەگەڕ لە دۆی ماڵانیشی کردین
بزنەگەڕ مەقارێنە، چۆڕێ شیرمان بۆ بێنە
بمخوا **گورگی** نیشتمان، ناچمە الی **ڕێوێبی** دەران
بولبول لە ترسی **دااڵ**، چووەتە ژێر درکودااڵ
ببی بە ڕفیقی **بایەقوش**، ئەتبا بۆ کەالوە
بووەتە **پشیلەکوێرەی** ناومااڵ
بووە بە **کەری** سواڵ، مەل دائەژەنێ
بووە بە **مانگای** شیرا
بولبول، زوانی ئەیکاتە قەفەس
بولبول بێدەنگە و کەر ئەسەرێنێ
بولبولی هەرزان، ناخوێنێ
بووەتە **چۆڵەکەی** سەرچاڵ
بوو بە **کەری** نیوەسەڕ
بووەتە **کەڵەشێری** ناو پۆلە **مریشک**
بووە بە **گیسکە**کەی هەیاس
بووە بە **وشترمر**، نە بار ئەبا نە ئەفڕێ
بووە بە **کیسەڵی** ناو بێسان
بووە بە **ماسیی** لەئاوبڕاو
بڕوانە بۆ سکی تێری، بۆ **ئەسپی** ژێری
بۆ **چۆڵەکەی**ەک میگەڵی دا بە **گورگان** خواردن
بۆ **سەگی** دڕ، ڕاوەستە وەک کوڕ
بۆ فرۆ، **بزنی** کەس مەدۆشە
بۆ قرانێک، **سەگ** ڕاو ئەنێ
بۆ **کەڵەشێر** هەڵپەڕین، سەربڕینە و دادڕین

ڕەخنەوڵێکدانەوەی کتێبی «ڕازەومامالێ*»

■ زانیار دەرەخشانی

ئەم چیرۆکە فولکلۆرە کە بە زمانی کوردیی هەورامی و بە شێوەی چیرۆک، دەقاودەق نووسراوەتەوە، بە شێوەیەکی خەتی باس لە سەر پشیلەیەک دەکات کە بە هۆی کارێکەوە(ماس خواردن)، لە لایەن خاوەنەکەی کە پیرەژنێکە، کلکی دەقرتێت و دواتر بە دوای بەدەس هێنانەوەی، تووشی گیر و گرفت دەبێت. ئەم فەزا بە هیچ جۆرێک بیر و بۆچوون و دنیای منداڵی بەلاوە گرنگ نییە و تەنیا لە بیری گێڕانەوەکەی خۆیدایە! من پێم وایە مەترسیدارترین شتیش لە نێو بازنەی کۆمەڵگەیەکدا، گوێ نەدانە بە بیر و بۆچوون و پرسیارەکان! ئیمە کاتێک فەزای فولکلۆر دەخەینە بەر ڕەخنە و لێکۆڵینەوە کە هاتبێتە نێو ئەدەبیاتی منداڵانەوە؛ لەبەر ئەوەی بە سەر منداڵانەوە کاریگەری دادەنێت!

نیشاندانی وێنەیەکی زۆسادیسم

کێشەی سەرەکیی ئەم چیرۆکە لەو کاتەوە سەرهەڵدەدات کە کەسایەتیی پشیلەکە دەبێتە هێما و وێنەی کەسایەتیی منداڵان! بە پێی وەسفی چیرۆکەکە ئەو پشیلە لە نێو ماڵێکی تەنگ و تاریکدا دەژیی و هیچ کەلوپەلێکی پێویست بە یاری و سەرگەرمی و...تێدا نییە و شوێنێکی زۆر ناخۆشە! جا لەو بارودۆخەشدا، دەبێت ئاگاداری ماڵەکەیش بێت و تەنیا وتاک هەتا ئێوارە کە پیرەژنەکە دێتەوە، دانیشێت! پیرەژنێک بێ ڕەحم و زاڵم کە دەرک و فامی ئەوەی نییە کە ئەو پشیلە بڕسیی دەبێت و دەبێت زوو بگەڕێتەوە! یان لانیکەم پارووەیەک نانی بۆ دابنێت! سامناکترین بەشی ئەم چیرۆکەیش ئەو کاتەیە کە پیرەژنەکە هەر بە بۆن کەمێک ماسەوە، بە تەشوێ کلکی پشیلەی داماو دەخاتە سەر پنەیەک و دەیقرتێنێت! دەوروبەری وێنەکەیش سووڕە و پشیلەکەیش خەریکە دەقیژێنێت!

نیشاندانی وێنەیەکی زۆسادیسم

کێشەی سەرەکیی ئەم چیرۆکە لەو کاتەوە سەرهەڵدەدات کە کەسایەتیی پشیلەکە دەبێتە هێما و وێنەی کەسایەتیی منداڵان! بە پێی وەسفی چیرۆکەکە ئەو پشیلە لە نێو ماڵێکی تەنگ و تاریکدا دەژیی و هیچ کەلوپەلێکی پێویست بە یاری و سەرگەرمی و...تێدا نییە و شوێنێکی زۆر ناخۆشە! جا لەو بارودۆخەشدا، دەبێت ئاگاداری ماڵەکەیش بێت و تەنیا وتاک هەتا ئێوارە کە پیرەژنەکە دێتەوە، دانیشێت! پیرەژنێک بێ ڕەحم و زاڵم کە دەرک و فامی ئەوەی نییە کە ئەو پشیلە بڕسیی دەبێت و دەبێت زوو بگەڕێتەوە! یان لانیکەم پارووەیەک نانی بۆ دابنێت! سامناکترین بەشی ئەم چیرۆکەیش ئەو کاتەیە کە پیرەژنێک

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: امید رشیدی | زیر نظر: شورای سردبیری | مدیر هنری: صلاح علمی زاده | ماهنامه کوردی - فارسی | تلفن و نمابر: ۰۸۷ ۳۴۵ ۵۰۹۷۲
روابط عمومی و پذیرش آگهی: ۰۹۱۸۵۱۵۲۴۸۸ | گستره ی توزیع: استان های کوردستان، ایلام، کرمانشاه، لرستان، آذربایجان غربی | نشانی دفتر مرکزی: کوردستان، مریوان،
خیابان مولوی کورد، ساختمان روژ، طبقه ی اول، واحد ۱۰۵، کدپستی: ۶۶۷۱۹۱۵۶۴۰ | ایمیل: chya.govar@gmail.com | چاپخانه: پیام رسانه همدان

ئه‌ی ژن!
به‌ڕاست یه‌کسانبوون،
قه‌ره‌بووی ئه‌و هه‌موو غه‌درانه
ئه‌کاته‌وه
که پیاو لێی کردووی؟!
«شێرکۆ بێکەس»

عکسنامه | دانیال نیکخواه

تلخند

نمی‌دونم شما کجای دنیا زندگی می‌کنید اما من جایی زندگی می‌کنم که نه حقوق منشور داره نه منشور حقوق، نه من حق تو را، نه تو حق او را، نه او حق ما را، نه ما حق شمارا، نه شما حق ایشان را رعایت می‌کنیم جالبه که همین من، تو، او، ما، شما، ایشان این جامعه رو تشکیل دادیم بعد همه دیگران را به بی‌فرهنگی متهم می‌کنیم و خودرامبرا.
عهد بوق، با بوق بوق، ماشین و قوانین رانندگی با مفاهیم مشخصی به جولانگاه بشر راه پیدا کردند این مفاهیم همه جا یک معنا دارند جز در بلادما.
در دیگر بلاد چراغ سبز یعنی حق تقدم با شماست پس بفرمایید.
در بلاد ما: تو که وقت داری از چهارراه رد بشی ولی آروم حرکت کن تا اونای دیگه بمونن پشت چراغ و حرص بخورن.
در دیگر بلاد چراغ زرد یعنی احتیاط کنید در بلاد ما: بوق بوق پاتو بزار رو گاز و رد شو نکنه می خوای پشت چراغ وایسی آهاااااایی...
در دیگر بلاد چراغ راهنما یعنی به ماشین پشت سرت خبر میدی که قصد داری به چه جهتی حرکت کنید.
در بلاد ما: بی کاربردترین قطعه ماشین، همان چراغ راهنماست.
خط عابر پیاده در دیگر بلاد یعنی عابران با خیال راحت از روی خط عبور و از خیابان رد شوند.
در بلاد ما: با حرکات مارپیچی و بامهارت خاصی می‌توانید از بین ماشین ها رد شوید.
کاش یه کم بیشتر همدیگه رو دوست داشته باشیم.

کاریکاتور | ابراهیم ادوایی

چکاد

بانویی به بلندای بیات ماه‌رخی به مانند ماهور خواننده‌ای به لطافت خیال عکاسی از تبار عشاق دف‌نوازی از دیار دل

سی‌وشش سال پیش از دامان پرازگل شیدا صادقی و بیژن کامکار، دختر کودکی چشم به جهان گشود.
هانا، نیروی بینایی خانواده شد، هانا از مادر، مهربانی با طبیعت و از پدر، نوازش روح را آموخت. در دوران کودکی نزد ارسلان کامکار ویلن کلاسیک و در نوجوانی نزد اردشیر کامکار کمانچه را فراگرفت، از سال ۷۱ نوازندگی دایره را شروع و در چندین کنسرت شرکت نمود. سال‌ها بعد شیوه نوازندگی را از پدرش، استاد بیژن کامکار یاد گرفت، اما نوازندگی به‌تنهایی روح هانا را سیراب نمی‌کرد و همین امر سبب شد که به مدت ٤ سال ردیف‌های آوازی را نزد نجمه تجدد بیاموزد.
این وارث خلف خانواده کامکار، در رشته کارگردانی از دانشگاه فارغ‌التحصیل و ساخت سه فیلم کوتاه را بنام‌های «آرام»، «سگی که عاشق شد» و «شهرزاد» را در کارنامه خود دارد «سگی که عاشق شد» به جشنواره راه یافت اما یک روز مانده به اکران متوقف شد، ولی «شهرزاد» در فستیوال فیلم کوتاه ونیز در سال ۲۰۰۹ به نمایش درآمد.
استعداد فراوان هانا در فراگیری هنرهای مختلف وی را بر آن داشت تا عکاسی را نیز نزد اساتیدی همچون بهمن جلالی، محمدحسین فرج و شهریار توکلی بیاموزد حاصل تجربیات این هنرمند درزمینه عکاسی برپایی چندین نمایشگاه انفرادی و گروهی در داخل و خارج ایران بود و در جشنواره‌های داخلی عکس کودک، موج سبز، آینه اهواز، حمایت از حیوانات و مسابقه سالیانه کاپا (عکاسان کانادا) برگزیده شد و همین سبب شد تا عکاسی نمایش‌های زیادی را در کارنامه هنری خود به ثبت برساند.
هانا از سال ۸۲ به عضویت گروه فاخر و جهانی کامکار درآمد و به‌عنوان خواننده، دف‌نواز، عکاس و مسئول روابط عمومی در تهران و شهرهای دیگر ایران و چندین فستیوال جهانی ازجمله وین، هه ولیر، دهوک، سلیمانیه و حلبچه، مادرید، تورنتو، مونتریال و ونکوور، سیاتل، لوس‌آنجلس، سن دیگو، شیکاگو، نیویورک، واشنگتن و سانفرانسیسکو، باربیکن سنترلندن، بروکسل، اوپسالا و گوتنبرگ این گروه را همراهی نموده است. علاوه بر نوازندگی دف و خواندن در گروه کُر آلبوم‌های کامکارها، در آلبوم‌های «نیمه¬شه¬و»، کار مشترک کامکارها و عدنان کریم، «دورتا نزدیک»، اثر هوشنگ کامکار، «ترانه‌های کودکی»، اثر سودابه سالم و گروه ایران‌زمین همخوانی نموده است همچنین در دی‌ماه ۹۵ با ارکستر فیلارمونیک کوردستان همکاری داشته و خوانندگی قطعاتی از این کنسرت را برعهده داشته است. ایشان فعالیت حرفه‌ای نوازندگی و خوانندگی خود را در سال ۷۷ آغاز نمود و در سال ۸۰ در نمایش نیمروز خواب‌آلود در نقش آناهیتا، الهه آب‌ها نقش‌آفرینی نمود و همچنین خواننده این اجرا بود.
هانا کامکار در چند کار به‌عنوان دستیار کارگردان فعالیت داشته است. ایشان از سال ۸٤ به شکل مستقل طراحی موسیقی چندین نمایش را برعهده گرفت و پاییز همان سال در تئاتر روهر دویزبورگِ آلمان که در جشنواره بین‌المللی تئاتر فجر سال ۸٤، برای طراحی موسیقی این نمایش لوح تقدیر این جشنواره جهانی را دریافت نمود. این هنرمند به‌عنوان بازیگر و خواننده در چندین نمایش کار خود را ادامه داد تا سرانجام در سال ۹۳ از خانه تئاتر مدالیوم و لوح بازیگرزن برگزیده آن سال را کسب نمود. زمستان ۹۵ به خاطر طراحی موسیقی و خوانندگی نمایش‌نامه‌های عاشقانه از خاورمیانه نامزد بهترین موسیقی نمایش در جشنواره سی و پنجم شد. هانا با خوانندگی در موسیقی فیلم کوهستان سرد و کوهستان قندیل اثر طاها کریمی و موسیقی فیلم فروشنده اصغر فرهادی درخشش خود را در کارهای هنری ادامه داد.
به مدت ۲ سال به‌عنوان کارشناس هنری با شورای فرهنگی- اجتماعی زنان همکاری داشت و چند سالی به‌صورت داوطلبانه به عکاسی در موسسه خیریه محک مشغول بود تا مقام نخست جشنواره عکس مهر آفرین را دریافت نمود. هانا خاتون، سال ۹۵ عضو شورای سیاست‌گذاری ورکشاپ ملی یک‌صد چهره محبوب سینما-تاتر ایران بود از نوجوانی تحت آموزش‌های مادر و بانو مه‌لقا ملاح به حفظ محیط زیست علاقه‌مند و تاکنون یکی از کنشگرهای جدی محیط‌زیست است تا اینکه در سال ۹۵ با حکم دکتر ابتکار به عضویت شورای سیاست‌گذاری نخستین جشنواره موسیقی سبز درآمد.

خانه‌ی سبز

خانه سبز، دنیای سبز

قرار نیست فقط به خانه خودتان توجه کنید؛ تا خانه‌ای سبز داشته باشید خانه شما مجموعه‌ای از یک دنیای بزرگ است؛ دنیایی که همین یکی است و دارد نابود می‌شود و به همین دلیل باید برای حفظ آن کاری کنید. یکی از چیزهایی که دارد دنیا را نابود می‌کند مواد تجزیه‌ناپذیر هستند و وارد طبیعت می‌شوند:
■ شوینده‌ها: مواد شیمیایی شوینده علاوه بر طبیعت به سلامت خودتان هم آسیب می‌رسانند. تا جایی که می‌توانید از مواد شوینده زیست‌محیطی (جوش‌شیرین -سرکه -نمک و.) استفاده کنید
■ ظروف یک‌بارمصرف: اگر مجبور به استفاده آن هستید از انواع تجزیه‌پذیر آن‌ها خرید کنید. لیوان‌های کاغذی یا ظروفی که با نشاسته ساخته می‌شوند در بازار پیدا می‌شوند.
■ کیسه پلاستیکی: به‌تازگی کیسه‌هایی به بازار آمده که چند بار می‌توانید از آن‌ها استفاده کنید. آن‌ها با چیزی شبیه به زیپ بسته می‌شوند و می‌توانید با شست‌وشو آن‌ها را دوباره استفاده کنید.
■ دستمال‌ها: تا جایی که می‌توانید از دستمال حوله‌ای استفاده نکنید. چند دستمال پارچه‌ای کنار دستتان بگذارید که دائم استفاده و شسته می‌شوند. با این روش هم صرفه‌جویی خواهید کرد و هم تولید زباله را محدود می‌کنید.

سایت انجمن سبز چیا
www.chya.ir
کانال رسمی انجمن سبز چیا در تلگرام
@chya2716

عکس نوشت

عشق ورزیدن به حیات‌وحش در سرزمین زیبایی‌ها - کەڵەکان | عکس: هادی سهرابی پور

مدرسه زیست محیطی - روستای «موسک» | عکس: سمکۆ عظیمی

عشق ورزیدن به حیات‌وحش در سرزمین زیبایی‌ها - وله‌ژیر | عکس: حامد مهرور

اعلامیه‌های جهانی

فرازی از کنوانسیون حذف کلیه اشکال تبعیض علیه زنان

مصوبه ۱۸ دسامبر ۱۹۷۹ مجمع عمومی سازمان ملل متحد

با توجه به منشور سازمان ملل مبنی بر اعتقاد راسخ به اصول پایه‌ای حقوق بشر و برابری خدشه‌ناپذیر حقوق مردان و زنان،
* با توجه به اعلامیه جهانی حقوق بشر که اصل قابل‌قبول نبودن تبعیض را تائید نموده است،
* با توجه به اینکه دولت‌های عضو میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر، متعهد شده‌اند که حقوق برابر مردان و زنان را در بهره‌مندی از کلیه امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و سیاسی تضمین نمایند،
* با نگرانی از اینکه علیرغم اسناد گوناگون و فراوان، هنوز ادامه تبعیض‌ها علیه زنان وجود دارد،
* با توجه به تغییر نقش سنتی مردان و زنان در جامعه و خانواده، دستیابی به برابری کامل بین مردان و زنان ضروری و لازم است،
دولت‌های عضو مواد زیر را می‌پذیرند:
* عبارت تبعیض علیه زنان، به معنی قائل شدن به هرگونه تمایز، استثناء یا محدودیت (محرومیت) بر اساس جنسیتی است
* دولت‌های عضو، تبعیض علیه زنان را در تمام اشکال آن، محکوم می‌کنند
بدین منظور امور زیر را تعهد می‌کنند:
الف- گنجاندن اصل برابری مردان و زنان در قوانین اساسی‌شان یا دیگر قانونگزاریها
ب- اتخاذ قوانین مناسب و دیگر اقدامات لازم، شامل تصویب مجازات مناسبی، به‌منظور جلوگیری از اعمال تبعیض علیه زنان،
ج - ایجاد حمایت قانونی از حقوق زنان بر مبنای برابری با مردان
د - خودداری از انجام هرگونه اقدام و عمل تبعیض‌آمیز علیه زنان
و - اتخاذ اقدامات مناسب برای تغییر، اصلاح یا فسخ قوانین موجود، مقررات، عادات (عرف) و عملکرد هائی که باعث به وجود آمدن تبعیض علیه زنان می‌باشند،
ح- لغو کلیه مقررات کیفری داخلی (ملی) که باعث به وجود آمدن تبعیض علیه زنان می‌باشند،
* دولت‌های عضو اقدامات مقتضی را که شامل وضع قانون به‌منظور (جلوگیری از) تمام اشکال معامله بر روی زنان و بهره‌برداری از روسپیگری آنان است، به عمل خواهند آورد.
* دولت‌های عضو اقدامات مقتضی برای حذف تبعیض علیه زنان در حیات سیاسی و اجتماعی کشور و ایجاد شرایط مساوی با مردان،
حقوق زیر برای آن‌ها تأمین گردد:
الف: (حق) رأی و صلاحیت انتخاب شدن در تمام ارگان‌های انتخاباتی عمومی
ب: (حق) شرکت در تعیین سیاست‌های حکومت (دولت) و به عهده داشتن پست‌های دولتی در تمام سطوح حکومتی دولتی
* دولت‌ها به‌ویژه تضمین و اطمینان خواهند داد که ازدواج (زن با مرد خارجی) تغییر تابعیت شوهر در طی دوران ازدواج، خودبه‌خود موجب تغییر تابعیت، عدم تابعیت یا تحمیل تابعیت شوهر به زن نخواهد شد.
* دولت‌های عضو به زنان و مردان در مورد تابعیت فرزندانشان حقوق مساوی اعطا خواهند نمود.
* دولت‌های عضو اقدامات لازم و مقتضی را در جهت حذف تبعیض علیه زنان درزمینه‌اشتغال به عمل خواهند آورد:
الف - حق کار به‌مثابه حق جداناپذیری تمام افراد بشر
ب - حق (برخورداری از) فرصت‌ها و امکانات شغلی یکسان
د - حق (دریافت) پاداش یکسان (دستمزد مساوی) ازجمله مزایا نسبت به ارزیابی کیفیت کار و کارهایی که ارزش یکسان دارند.
ه - حق (برخورداری از) امنیت اجتماعی،
* دولت‌های عضو، اقدامات لازم و مقتضی را در جهت حذف تبعیض علیه زنان در تمام مواردی که مربوط به ازدواج و روابط خانوادگی است، به عمل خواهند
الف- داشتن حق یکسان برای (انعقاد) ازدواج
ب- داشتن حق آزادانه و یکسان برای انتخاب همسر و (انعقاد) ازدواج بر پایه رضایت آزاد و کامل دو طرف
ج- داشتن حقوق و مسئولیت‌های یکسان در دوران ازدواج و هنگام انحلال آن
د - داشتن حقوق و مسئولیت‌های یکسان به‌عنوان والدین در موضوعات مربوط به فرزندان، صرف‌نظر از وضعیت زناشویی آن‌ها. در کلیه موارد منافع کودکان از اولویت برخوردار است.
و - داشتن حقوق و مسئولیت‌های یکسان در رابطه با حضانت (سرپرستی)، قیمومیت کودکان و فرزندخواندگی یا رسم‌های مشابه، در کلیه موارد منافع کودکان از اولویت برخوردار است.
ز -داشتن حقوق فردی یکسان به‌عنوان شوهر و زن ازجمله حق انتخاب نام خانوادگی، حرفه و شغل.
ح- داشتن حقوق یکسان برای هر یک از زوج‌ها در رابطه با مالکیت، حق اکتساب، مدیریت، سرپرستی، بهره‌برداری و اختیار اموال
* نامزدی و ازدواج کودکان غیرقانونی است و کلیه اقدامات ازجمله وضع قانون جهت تعیین حداقل سن ازدواج و ثبت اجباری ازدواج در یک دفتر رسمی باید ضروری است.